

KRITERIJUMI ZA OCENU POVREDE PRAVA NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU

Katarina MANOJLOVIĆ-ANDRIĆ
Ljubica MILUTINOVIĆ
Snežana ANDREJEVIĆ
Vanja RODIĆ
Majda KRŠIKAPA
Milan BAJIĆ

Horizontal Facility for Western Balkans and Turkey

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

Ova publikacija objavljena je u okviru Zajedničkog programa Evropske unije i Saveta Evrope „Horizontal Facility“ za Zapadni Balkan i Tursku, a finansirana od strane projekta „Podrška efikasnim pravnim sredstvima i uzajamnoj pravnoj pomoći“.

Izneta mišljenja se ni u kom slučaju ne mogu smatrati zvaničnim stavovima Evropske unije ili Saveta Evrope.

KRITERIJUMI ZA OCENU POVREDE PRAVA NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU

Katarina Manojlović-Andrić
Ljubica Milutinović
Snežana Andrejević
Vanja Rodić
Majda Kršikapa
Milan Bajić

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove publikacije ne može se prevesti, reprodukovati niti prenositi u bilo kojem obliku ili na bilo koji način, elektronski (CD-Rom, internet, itd.) ili mehanički uključujući fotokopiranje, snimanje ili bilo koje informacije za čuvanje ili sistema za preuzimanje, bez prethodnog odobrenja u pisanom obliku datog od strane Direktorata za komunikacije (F-67075 Strasbourg Cedex ili publishing@coe.int).

Fotografija: Statue of Justice
© Shutterstock

Grafički dizajn i korica
Dosije Studio, Beograd

Izdavač
Savet Evrope
Kancelarija u Beogradu
Španskih boraca 3, 11070 Beograd
www.coe.org.rs

Tiraž
3.000

© Savet Evrope, jun 2018.

Priprema i štampa
Dosije Studio, Beograd

Sadržaj

UVOD	5
I OPŠTE NAPOMENE	9
Pojam razumnog roka	9
Izvori prava suđenja u razumnom roku	9
Pravo na suđenje u razumnom roku kao autonomni pojam	12
II POČETAK I KRAJ ROKA ZA UTVRĐIVANJE POVREDE PRAVA NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU	15
Početak roka	16
Kraj roka	21
Vreme trajanja povezanih postupaka	23
III PRIORITETNI PREDMETI	25
Radni sporovi i sporovi u vezi sa ostvarivanjem prava na penziju ili invalidninu	25
Porodični sporovi	28
Postupci radi naknade štete žrtvama saobraćajnih nezgoda	31
Predmeti koji se odnose na krivične postupke i/ili lica u prituor	32
Predmeti koji se odnose na policijsko nasilje	33
Predmeti koji su hitni zbog ličnog svojstva podnosioca	33

IV KRITERIJUMI ZA OCENU DUŽINE TRAJANJA POSTUPKA	37
1. Složenost slučaja	38
2. Ponašanje podnosioca predstavke	41
3. Ponašanje organa vlasti	44
4. Značaj slučaja za podnosioca predstavke	56
V NAKNADA ŠTETE U POSTUPKU ZAŠTITE PRAVA NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU	65
O delotvornosti pravnog sredstva za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku	65
Praksa ESLJP u vezi sa naknadom štete	67
Utvrđivanje visine naknade nematerijalne štete	68
Postupanje ESLJP u odnosu na Srbiju	70
Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku – cilj, merila i pravna sredstva kao način zaštite	73
Prigovor i žalba kao sredstva za ubrzanje postupka	74
Zahtev za pravično zadovoljenje	75
ZAKLJUČAK	77

Uvod

Ustav Republike Srbije proklamuje da je vladavina prava osnovna pretpostavka Ustava i da počiva na neotuđivim ljudskim pravima. Odredbom člana 32 stav 1 Ustava garantovano je pravo na pravično suđenje, tako da svako ima pravo da nezavisan, nepristrasan i zakonom ustanovljen sud, pravično i u razumnom roku, javno raspravi i odluči o njegovim pravima i obavezama, osnovanosti sumnje koja je bila razlog za pokretanje postupka, kao i o optužbama protiv njega. Na ovaj način pravo na suđenje u razumnom roku je neposredno uvedeno u Ustav.

Nacionalna strategija za reformu pravosuđa za period 2013–2018. utvrđuje pet ključnih načela na kojima počiva pravosudni sistem Republike Srbije, a to su: nezavisnost, nepristrasnost i kvalitet pravde, stručnost, odgovornost i efikasnost. U okviru načela efikasnosti, jedan od strateških ciljeva je „Rešavanje predmeta u razumnim rokovima i uspostavljanje efikasnog i održivog sistema rešavanja starih predmeta, po principu prioriteta“, tako da je suđenje u razumnom roku prepoznato kao neophodan preduslov za smanjenje broja starih predmeta, ali i zaštitu i poštovanje ljudskih prava učesnika u postupku.¹

Akcionim planom za Poglavlje 23, koji je Vlada Srbije usvojila 27. aprila 2016. godine, predviđeno je više aktivnosti koje treba preduzeti i sprovesti u cilju podizanja efikasnosti pravosudnog sistema.² U zajedničkoj poziciji EU za Poglavlje 23 od 8. jula 2016. godine, EU naglašava važnost aktivnog učešća svih zainteresovanih strana u rešavanju pitanja neefikasnosti sudskih postupaka i ozbiljnog daljeg smanjenja nerešenih sudskih postupaka, što su ključni koraci u povećanju efikasnosti pravosudnog sistema Srbije.

1 <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/2959/nacionalna-strategija-reforme-pravosu-dja.php>

2 <https://www.mpravde.gov.rs/files/Akcioni%20plan%20PG%2023%20Treci%20nacrt-%20Konacna%20verzija1.pdf>

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u članu 6 garantuje pravo na suđenje u razumnom roku kao sastavni deo prava na pravično suđenje. Poštovanje prava na suđenje u razumnom roku odraz je efikasnog pravosuđa i doprinosi jačanju poverenja javnosti u sudski sistem. Konvencija zahteva da u nacionalnom zakonodavstvu postoji i delotvoran pravni lek kojim bi se omogućila zaštita prava na suđenje u razumnom roku.

Od 2007. do 2014. godine ustavna žalba pred Ustavnim sudom bila je jedini pravni lek za zaštitu ovog prava. Iako je ustavna žalba u najvećem broju slučajeva pokazala svoju delotvornost, od Republike Srbije zahtevano je donošenje posebnog zakona kojim bi se regulisala zaštita prava na suđenje u razumnom roku. Izmenama Zakona o uređenju sudova koje su se primenjivale od 21. maja 2014. godine, kao novo pravno sredstvo uveden je zahtev za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku, ali zadati cilj nije u potpunosti ostvaren. Stoga se pristupilo izradi i donošenju posebnog Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, čija je primena počela 1. januara 2016. godine. Delotvornost pravnih sredstava ustanovljenih ovim zakonom u velikoj meri će zavisiti od stepena znanja i obučenosti sudija koje će ga primenjivati u oblasti konvencijskog prava.

Sudije su dužne da odredbe o ljudskim i manjinskim pravima tumače saglasno međunarodnim standardima ljudskih i manjinskih prava, kao i praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje. U ovoj publikaciji obrađeni su kriterijumi za ocenu povrede prava na suđenje u razumnom roku proistekli iz jurisprudencije Evropskog suda za ljudska prava. Detaljnije upoznavanje sa ovim kriterijumima kroz primere iz prakse Evropskog suda za ljudska prava i Ustavnog suda trebalo bi da ostvari dva cilja – prvi je da se smanji broj povreda prava na suđenje u razumnom roku u sudskim postupcima, a drugi da se omogući delotvorna zaštita u slučajevima u kojima je do povrede prava došlo.

Kriterijumi i standardi utvrđeni u praksi Evropskog suda za ljudska prava, koji su prihvaćeni i u odlukama Ustavnog suda donetim po ustavnim žalbama, treba da budu osnov na kome će domaći sudovi graditi svoju praksu ujednačavajući postupanje po pravnim sredstvima za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku, kako u pogledu mera za ubrzanje postupka, tako i u pogledu načina pravičnog zadovoljenja zbog utvrđene povrede prava na suđenje u razumnom roku. S obzirom na to da je smisao zaštite navedenog prava ne samo u ubrzanju i blagovremenom okončanju sud-

skih postupaka, već i u odgovarajućoj novčanoj satisfakciji zbog utvrđene povrede prava, poseban deo priručnika posvećen je naknadi štete i novijoj praksi Evropskog suda za ljudska prava koja se odnosi na to pitanje.

Ova publikacija će ostvariti svoju svrhu ako doprinese obogaćivanju znanja sudija u oblasti ljudskih prava, koje je od vitalnog značaja za njihovo poštovanje, unapređenje i delotvornu zaštitu.

AUTORI

I Opšte napomene

POJAM RAZUMNOG ROKA

Dužina trajanja sudskih postupaka jedan je od prepoznatljivih problema, ne samo srpskog sudstva. Nerazumna dužina trajanja postupka, pored neujednačene sudske prakse i otežanog izvršenja pravosnažnih sudskih odluka, narušava načelo pravne sigurnosti, što neposredno utiče i na pravičnost sudskog postupka.

U praksi i teoriji često se postavlja pitanje koji vremenski period predstavlja razumni rok. Postoje mišljenja da je to rok od dve godine u parnici, jedna godina u krivici, ili tri godine u prvostepenom postupku, dve godine u drugostepenom postupku, jedna godina u postupku po vanrednom pravnom leku i tome slično. Nijedna od ovih tvrdnji nije u potpunosti prihvatljiva.

Razumni rok je onaj vremenski period koji je optimalno potreban da se otkloni pravna neizvesnost o postojanju nekog prava ili obaveze, odnosno da se otkloni sumnja o osnovanosti optužbe protiv nekog lica. Pravna sigurnost je imperativ koji zahteva da suđenja ne traju duže nego što je optimalno potrebno, upravo radi otklanjanja ove pravne neizvesnosti.

IZVORI PRAVA SUĐENJA U RAZUMNOM ROKU

Postavlja se pitanje da li zahtev efikasnosti postupka ima i svoju pravnu zasnovanost u pravnim dokumentima i međunarodnim konvencijama. Svakako da ima, a ti pravni izvori su: Ustav Republike Srbije, međunarodni ugovori i zakoni.

Ustav Republike Srbije³ u članu 32 stav 1 utvrđuje:

Svako ima pravo da nezavisan, nepristrasan i zakonom već ustanovljen sud, pravično i u razumnom roku, javno raspravi i odluči o njegovim pravima i obavezama, osnovanosti sumnje koja je bila razlog za pokretanje postupka, kao i optužbama protiv njega.

Ne samo to, već u članu 33 stavovi 1 i 6 jemči:

Svako ko je okrivljen za krivično delo ima pravo da u najkraćem roku u skladu sa zakonom, podrobno i na jeziku koji razume, bude obavešten o prirodi i razlozima dela za koja se tereti kao i dokazima prikupljenim protiv njega.

Svako kome se sudi za krivično delo ima pravo da mu se sudi bez odugovlačenja.

Odredbama člana 18 Ustava utvrđeno je:

Ljudska i manjinska prava zajemčena Ustavom neposredno se primenjuju.

Ustavom se jemče, i kao takva, neposredno se primenjuju ljudska i manjinska prava zajemčena opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, potvrđenim međunarodnim ugovorima i zakonima. Zakonom se može propisati način ostvarivanja ovih prava samo ako je to Ustavom izričito predviđeno ili ako je to neophodno za ostvarenje pojedinog prava zbog njegove prirode, pri čemu zakon ni u kom slučaju ne sme da utiče na suštinu zajemčenog prava.

Odredbe o ljudskim i manjinskim pravima tumače se u korist unapređenja vrednosti demokratskog društva, saglasno međunarodnim standardima ljudskih i manjinskih prava, kao i praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje.

Potvrđeni međunarodni ugovori deo su pravnog poretka Republike Srbije i neposredno se primenjuju, a među njima **Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljem tekstu: EKLJP)** ima poseban značaj.

EKLJP u članu 1 utvrđuje obavezu poštovanja ljudskih prava tako što obavezuje visoke strane ugovornice da jemče svakome u svojoj nadležnosti prava i slobode određene u Konvenciji. Samim tim zajemčeno je i pravo sadržano u članu 6 stav 1 EKLJP – pravo na suđenje u razumnom roku.

Prema članu 6 stav 1 EKLJP:

Svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama ili o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razum-

3 „Službeni glasnik RS”, br. 98/06.

nom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona.

Dalje, članom 5 stav 1 EKLJP utvrđeno je:

Svako ko je uhapšen ili lišen slobode shodno odredbama stava 1 ovog člana biće bez odlaganja izveden pred sudiju ili drugo službeno lice zakonom određeno da obavlja sudske funkcije i imaće pravo da mu se sudi u razumnom roku ili da bude pušten na slobodu do suđenja.

Pravo na suđenje u razumnom roku kao jedan segment prava na pravično suđenje propisano je brojnim našim **zakonima**, negde kao izričito navedeno pravo na suđenje u razumnom roku, a u nekim od zakona potreba za posebno brzim i efikasnim postupanjem iskazuje se kroz hitnost ili naročitu hitnost postupka. Tako na primer:

- Zakon o parničnom postupku⁴ u članu 10 izričito propisuje da stranka ima pravo da sud odluči o njenim zahtevima i predlozi-ma u razumnom roku u vezi sa čim se ustanovljava i odredba da je sud dužan da postupak sprovede bez odugovlačenja, u skladu sa prethodno određenim vremenskim okvirom za preduzimanje parničnih radnji i sa što manje troškova;
- Zakonik o krivičnom postupku⁵ u članu 14 obavezuje sud da krivični postupak sprovede bez odugovlačenja i da onemogući svaku zloupotrebu prava usmerenu na odugovlačenje postupka, pri čemu se ističe da je krivični postupak protiv okrivljenog koji je u pritvoru hitan;
- Zakon o opštem upravnom postupku⁶ u članu 9 propisuje da je organ dužan da strankama omogući uspešno i celovito ostvarenje zaštite prava i pravnih interesa, da se postupak vodi bez odugovlačenja i uz što manje troškova po stranku i drugog učesnika u postupku, ali tako da se izvedu svi dokazi potrebni za pravilno i potpuno utvrđivanje činjeničnog stanja;
- Zakon o upravnim sporovima⁷ u članu 2 propisuje da u upravnom sporu sud odlučuje na osnovu zakona i u razumnom roku, na podlozi činjenica utvrđenih na usmenoj javnoj raspravi;

4 „Službeni glasnik RS”, br. 72/11, 49/13 – US, 74/13 – US i 55/14.

5 „Službeni glasnik RS”, br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13 i 55/14.

6 „Službeni glasnik RS”, br. 18/16.

7 „Službeni glasnik RS”, br. 111/09.

- Porodični zakon⁸ propisuje hitnost postupka u vezi sa porodičnim odnosima ako se odnosi na dete ili roditelja koji vrši roditeljsko pravo (član 204), a naročitu hitnost kada se radi o postupku za zaštitu prava deteta i postupku za lišenje roditeljskog prava (član 269), u sporu za izdržavanje (član 280), kao i kada se radi o zaštiti od nasilja u porodici (član 285);
- Zakon o radu⁹ sadržao je odredbu po kojoj se spor pred nadležnim sudom pravosnažno okončava u roku od šest meseci od dana pokretanja spora, ali nakon izmene ovog zakona¹⁰ nije propisan određeni rok za okončanje spora u ovoj materiji pred nadležnim sudom, što ne znači da radni spor po svojoj prirodi nije hitan;
- Zakon o zabrani diskriminacije¹¹ u članu 41 stav 3 propisuje hitnost postupka;
- Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu¹² u članu 17 stav 1 propisuje hitnost postupanja u postupku posredovanja u rešavanju spora, a u članu 32 zahteva hitnost postupka u celini.

PRAVO NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU KAO AUTONOMNI POJAM

Pravo na suđenje u razumnom roku u smislu EKLJP ima autonomnu sadržinu. Ono je vezano za efikasno sprovođenje pravde i odnosi se na odlučivanje o građanskim pravima i obavezama ili o krivičnoj optužbi protiv nekog lica.

Pojam građanskih prava i obaveza je u **praksi Evropskog suda za ljudska prava (u daljem tekstu: ESLJP)** autonoman pojam zasnovan na karakteru konkretnog prava, a ne na domaćem zakonu države, i posebno se vezuje za pitanje da li je ishod postupka presudan za razrešenje privatnopravnih odnosa. To su prava i obaveze koji nastaju u oblasti građanskog prava tj. privatnopravne prirode, koji najčešće imaju ekonomsku vrednost i mogu se izraziti u novcu, iako ima i oblasti prava koje se ne mogu novčano izraziti (to su najčešće odnosi iz oblasti porodičnog prava). Pored toga, građanskopravni spor se mora odnositi na prava koja

8 „Službeni glasnik RS”, br. 18/05.

9 „Službeni glasnik RS”, br. 24/05 i 61/05.

10 „Službeni glasnik RS”, br. 24/05, 61/05, 54/09, 32/13, 75/14, 13/17 – US i 113/17.

11 „Službeni glasnik RS”, br. 22/09.

12 „Službeni glasnik RS”, br. 36/10.

su već priznata u domaćem pravnom sistemu, obezbeđujući njihovu procesnu zaštitu, a spor se može odnositi ne samo na postojanje prava, već na njegov obim i način vršenja. Pravo na suđenje u razumnom roku odnosi se i na upravni postupak, kao postupak koji može da pretihodi građanskom, te na izvršni, vanparnični i stečajni postupak, kao i na postupak pred Ustavnim sudom.

Prilikom tumačenja krivične optužbe u smislu EKLJP, uzimaju se u obzir kriterijumi koji se odnose na propisanost dela kao krivičnog u domaćem zakonodavstvu, prirodu krivičnog dela i visinu propisane kazne. Pri tome, krivičnom optužbom ne smatraju se naplata poreza i određivanje kamate za kašnjenje zbog neplaćanja poreza (osim ako su propisane zatvorske kazne), disciplinski prekršaji u okviru određene profesionalne delatnosti, kazne zbog narušavanja reda u sudnici ako u sebi ne sadrže i krivičnopravne elemente. Oštećeni u krivičnom postupku ne može se pozivati na primenu člana 6 EKLJP, osim ako je postavio imovinskopravni zahtev.

ESLJP nikada nije definisao pravila u pogledu rokova koja bi omogućila da se precizno odredi koliko treba da traje sudski postupak da bi se smatralo da je okončan u razumnom roku. ESLJP je odbio da državama nametne bilo kakve norme u pogledu rokova, ostajući veran svom pristupu *in concreto* i svojoj brizi za uravnoteženje svakog od kriterijuma uspostavljenih u sudskoj praksi u zavisnosti od okolnosti svakog slučaja.

Ipak, iz prakse ESLJP proizlazi da bi se dve godine pred jednom sudskom instancom mogle smatrati granicom čijim prekoračenjem slučaj postaje sumnjiv sa stanovišta povrede prava na suđenje u razumnom roku. Kad uoči neki *a priori* duži rok, ESLJP obično koristi sledeću formulaciju: „Sud konstatuje da je prvostepeni sud doneo svoju presudu tek sedam godina i tri meseca nakon što su mu se obratili podnosioci predstavke. Ovoliki protek vremena već na prvi pogled izgleda nerazuman za samo jedan sudski stepen”¹³, ili pak: „To što je više od sedam godina prošlo od podizanja optužnice, a da još nije iznet stav o osnovanosti optužnice u nekoj osuđujućoj ili oslobađajućoj presudi, svakako predstavlja preterano trajanje koje će morati u većini slučajeva da se smatra prekoračenjem razumnog roka”¹⁴. U presudi *Mihalkov protiv*

13 Stav 37 presude ESLJP od 24. juna 2004. godine u predmetu *Marijen protiv Belgije* (*Marijen c. la Belgique*), br. predstavke 46046/99 (dostupna samo na francuskom jeziku).

14 Stav 20 presude ESLJP od 27. juna 1968. godine u predmetu *Nojmajster protiv Austrije* (*Neumeister v. Austria*), br. predstavke 1936/63.

*Bugarske*¹⁵, ESLJP primećuje da je tri godine za rešavanje pitanja nadležnosti već na prvi pogled predug rok za jedno preliminarno pitanje postupka, kao što je pitanje nadležnosti suda, zbog koga je do kašnjenja došlo već u početnoj fazi postupka.

ESLJP u svojoj praksi ističe da je „zahtev za naročitom ažurnošću u pojedinim vrstama predmeta dodatno naglašen u državama gde sâmo domaće pravo propisuje da se određene vrste predmeta moraju rešavati sa naročitom hitnošću”.¹⁶

Kratki rokovi nisu uvek garancija dobre pravde. ESLJP u tom pogledu podseća da član 6 EKLJP propisuje vremensku efikasnost sudskih postupaka, ali takođe jemči i opštije načelo dobrog vršenja pravde koje ima veći domet od načela razumnog roka i može opravdati izbor manje brzih ali pravednijih postupaka.¹⁷

15 Stav 74 presude ESLJP od 10. aprila 2008. godine u predmetu *Mihalkov protiv Bugarske* (*Mihalkov c. Bulgarie*), br. predstavke 67719/01 (dostupna samo na francuskom jeziku).

16 Vidi stav 81 presude ESLJP od 17. jula 2007. godine u predmetu *Jevremović protiv Srbije*, br. predstavke 3150/05, te stav 29 presude od 16. decembra 2008. godine u predmetu *Stanković protiv Srbije*, br. predstavke 29907/05 (obe presude dostupne su na srpskom jeziku na www.vk.sud.rs).

17 Stav 54 presude ESLJP od 24. maja 2005. godine u predmetu *Intiba protiv Turske* (*Intiba c. Turquie*), br. predstavke 42585/98 (dostupna samo na francuskom jeziku).

II Početak i kraj roka za utvrđivanje povrede prava na suđenje u razumnom roku

Za pravilnu ocenu razumne dužine trajanja postupka izuzetno je značajno utvrditi kada počinje i kada se završava postupak.

Načelno posmatrano, vreme trajanja postupka predstavlja njegovo ukupno trajanje od dana podnošenja inicijalnog akta kojim se postupak pokreće, odnosno dana donošenja akta ili preduzimanja radnje kojima se postupak smatra pokrenutim, pa do dostavljanja pravosnažne odluke, odnosno odluke donete po delotvornom vanrednom pravnom sredstvu.

ESLJP ispituje razumnu dužinu trajanja postupka od datuma kada je uspostavljena njegova nadležnost u odnosu na državu protiv koje je predstavka podneta tj. kada je EKLJP stupila na pravnu snagu u odnosu na državu ugovornicu, ali, pri tome, uzima u obzir stanje postupka na taj dan i njegovo trajanje u prošlosti.

Ustavni sud Srbije (u daljem tekstu: Ustavni sud) u postupku po ustavnoj žalbi pod vremenom trajanja postupka podrazumeva i period pre ratifikacije EKLJP i pre ustavne proklamacije prava na suđenje u razumnom roku u onim predmetima u kojima je postupak počeo da teče pre nego što je to pravo steklo ustavne garancije. Razmatrajući osnovanost ustavnih žalbi u takvim postupcima, Ustavni sud nije propuštao da naglasi da su ispunjeni uslovi da se prilikom ocene da li je postupak

vođen u okviru razumnog roka ili ne, uzme u obzir i stanje predmeta na dan 8. novembra 2006. godine, kada je stupio na snagu Ustav Republike Srbije kojim se jemči pravo na suđenje u razumnom roku kao element prava na pravično suđenje, jer sudski postupak po svojoj prirodi predstavlja jedinstvenu celinu.

Saglasno odredbama člana 1 stav 3 i člana 2 stav 1 Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku¹⁸, sudska zaštita ovog prava uključuje i istragu koju u krivičnom postupku sprovodi javni tužilac, a pravo na suđenje u razumnom roku ima svaka stranka u sudskom postupku, što uključuje i izvršni postupak, kao i vanparnični postupak, dok oštećeni u krivičnom postupku, privatni tužilac i oštećeni kao tužilac ovo pravo imaju samo ako su istakli imovinskopravni zahtev.

POČETAK ROKA

Krivični i prekršajni postupak

ESLJP početak roka za procenu dužine trajanja krivičnog ili prekršajnog postupka računa od trenutka kada je neko lice optuženo. Pri tome, optužnicu u krivičnim stvarima definiše kao „službeno saopštenje od strane nadležnog organa o učinjenom krivičnom delu“, a ta definicija „može da podrazumeva i druge mere koje impliciraju takvo terećenje i takođe povlače značajne reperkusije po situaciju osumnjičenog“. Tako je u svojoj praksi ESLJP utvrdio da rok u odgovarajućim situacijama može početi da teče: od lišavanja slobode u pretkrivičnom postupku (u predmetu *Wemhoff protiv Nemačke*¹⁹, u kome je optužnica podignuta tek posle dve i po godine od pritvaranja); od podnošenja zahteva za sprovođenje istrage (u predmetima *Ringelsen protiv Austrije*²⁰ i *Šubinski protiv Slovenije*²¹); od donošenja rešenja o sprovođenju istrage (u predmetu *Nankov protiv Makedonije*²²); od podizanja optužnice (u predmetu *Majarič protiv Slovenije*²³);

18 „Službeni glasnik RS“, br. 40/15.

19 Stav 5 presude ESLJP od 27. juna 1968. godine u predmetu *Vemhof protiv Nemačke* (*Wemhoff v. Germany*), br. predstavke 2122/64.

20 Stav 110 presude ESLJP od 16. jula 1971. godine u predmetu *Ringajzen protiv Austrije* (*Ringelsen v. Austria*), br. predstavke 2614/65.

21 Stav 62 presude ESLJP od 18. aprila 2007. godine u predmetu *Šubinski protiv Slovenije* (*Šubinski v. Slovenia*), br. predstavke 19611/04.

22 Stavovi 41–42 presude ESLJP od 29. novembra 2007. godine u predmetu *Nankov protiv Makedonije* (*Nankov v. The FYRoM*), br. predstavke 26541/02.

23 Stavovi 31–32 presude ESLJP od 8. februara 2000. godine u predmetu *Majarič protiv Slovenije* (*Majarič v. Slovenia*), br. predstavke 28400/95.

od dostavljanja poziva optuženom za suđenje (u predmetima *Mamič protiv Slovenije*²⁴ i *Ipsilanti protiv Grčke*²⁵); od pretresa kancelarije i kuće osumnjičenih (u predmetu *Strategies et Communication and Dumoulin protiv Belgije*²⁶, u kome je istraga protiv direktora kompanije trajala preko šest godina, bez optuženja); od dana kada su istražni organi podneli parlamentu zahtev za oduzimanje imuniteta poslaniku (u predmetu *Frau protiv Italije*²⁷); od prvog ispitivanja, kada je podnosilac predstave zvanično obavešten da je osumnjičen za izvršenje krivičnog dela (u predmetu *Hozee protiv Holandije*²⁸).

Trenutak pokretanja krivičnog postupka precizno je definisan u članu 7 Zakonika o krivičnom postupku, tako što je propisano da je krivični postupak pokrenut:

- 1) donošenjem naredbe o sprovođenju istrage (član 296);
- 2) potvrđivanjem optužnice kojoj nije prethodila istraga (član 341 stav 1);
- 3) donošenjem rešenja o određivanju pritvora pre podnošenja optužnog predloga u skraćenom postupku (član 498 stav 2);
- 4) određivanjem glavnog pretresa ili ročišta za izricanje krivične sankcije u skraćenom postupku (član 504 stav 1, član 514 stav 1 i član 515 stav 1);
- 5) određivanjem glavnog pretresa u postupku za izricanje mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja (član 523).

Saglasno odredbi člana 160 stav 1 Zakona o prekršajima²⁹, prekršajni postupak je pokrenut kada sud, odnosno organ uprave, na osnovu zahteva za pokretanje prekršajnog postupka, donese rešenje, odnosno zaključak o pokretanju prekršajnog postupka.

24 Stav 24 presude ESLJP od 30. marta 2006. godine u predmetu *Mamič protiv Slovenije* (*Mamič v. Slovenia*), br. predstavke 75745/01.

25 Stav 31 presude ESLJP od 6. marta 2003. godine u predmetu *Ipsilanti protiv Grčke* (*Ipsilanti c. Grèce*), br. predstavke 56599/00 (dostupna samo na francuskom jeziku).

26 Stav 42 presude ESLJP od 15. jula 2002. godine u predmetu *Stratežis e kominkasjon & Dimulen protiv Belgije* (*Stratégies et Communication et Dumoulin c. la Belgique*), br. predstavke 37370/97 (dostupna samo na francuskom jeziku).

27 Stav 14 presude ESLJP od 19. februara 1991. godine u predmetu *Frau protiv Italije* (*Frau v. Italy*), br. predstavke 12147/86.

28 Stavovi 45–46 presude ESLJP od 22. maja 1998. godine u predmetu *Hozee protiv Holandije* (*Hozee v. The Netherlands*), br. predstavke 21961/93.

29 „Službeni glasnik RS”, br. 101/05, 116/08 i 111/09.

Prilikom utvrđivanja početka razumnog roka u postupku zaštite prava na suđenje u razumnom roku u krivičnom i prekršajnom postupku, sudovi bi trebalo da se rukovode navedenim odredbama Zakonika o krivičnom postupku i Zakona o prekršajima.

Pravo na suđenje u razumnom roku ne odnosi se na postupak po krivičnoj prijavi. Ustavni sud je u nekoliko odluka konstatovao sledeće: „Kako krivična prijava predstavlja samo inicijalni akt na osnovu koga nadležni tužilac, proveravajući njene navode, utvrđuje da li ima osnova za pokretanje krivičnog postupka ili ne, Sud je ocenio da se samim podnošenjem krivične prijave ne stiče pravo da se po podnetoj krivičnoj prijavi pokrene krivični postupak“, što je bio razlog za odbacivanje ustavnih žalbi podnetih zbog odugovlačenja postupka po krivičnoj prijavi i povrede prava na suđenje u razumnom roku³⁰.

Građanski postupci

U građanskim postupcima (parničnom, vanparničnom i izvršnom), početak roka uglavnom se poklapa sa datumom obraćanja nadležnom sudu.

ESLJP je u svojoj praksi uzimao u obzir i druge polazne tačke trajanja postupka vezane za specifične okolnosti ili procedure, kao npr. obraćanje nekom drugom organu koje je bilo obavezno pre obraćanja sudu, donošenje naloga za plaćanje, podnošenje zahteva za određivanje privremene mere, podnošenje prigovora na izvršenje ili pak lično pojavljivanje tuženog na usmenoj raspravi.

Ustavni sud početak roka u građanskim postupcima, po pravilu, vezuje za podnošenje inicijalnog akta kojim se postupak pokreće (tužbe ili predloga).

Uvažavajući specifičnosti postupka izvršenja, Ustavni sud je zauzeo stav da je za izvršnog poverioca u postupku zaštite prava na suđenje u razumnom roku relevantan period od podnošenja predloga za izvršenje, dok je za izvršnog dužnika to period od podnošenja prigovora (žalbe) protiv rešenja o izvršenju³¹.

Postupak mirnog rešavanja spora koji prethodi sudskom postupku ne spada u domen zaštite prava na suđenje u razumnom roku, jer sudski spor još ne postoji. Kad je započeta faza pregovaranja, pre bilo kakvog obraćanja sudu, između budućih stranaka u sporu oko iznosa tražene

30 Vidi, pored ostalih, rešenja Ustavnog suda UŽ-1146/2010 od 06. 04. 2010. godine i UŽ-161/2009 od 22. 12. 2010. godine.

31 Odluka UŽ-5853/2012 od 14. 05. 2015. godine.

naknade, ESLJP ne uzima u obzir to proteklo vreme smatrajući da se na njega ne odnosi član 6 EKLJP, budući da nijedan od pregovarača ne može onom drugom da nameće sporazum i da pregovaranje može da prestane u svakom trenutku³². Vreme provedeno u postupku medijacije takođe se ne uzima u izračunavanje dužine postupka.

Upravni spor

Razumni rok u upravnom sporu počinje da teče od dana podnošenja tužbe upravnom sudu, bez obzira na to da li je tužba podneta radi poništaja konačnog upravnog akta ili radi ćutanja uprave.

Međutim, kako postupak u upravnim stvarima započinje pred upravnim organima ili drugim organima upravnog rešavanja, po zahtevu stranke ili po službenoj dužnosti, a u slučaju podnošenja tužbe se pravosnažno okončava pred Upravnim sudom, sve to vreme do donošenja pravosnažne odluke postoji određena pravna nesigurnost, pa se prilikom ocene povrede prava na suđenje u razumnom roku u upravnim stvarima upravni postupak i upravni spor posmatraju kao jedinstvena celina.

Ukoliko se zaštita prava isključivo traži u upravnom sporu, početak roka se računa od podnošenja tužbe Upravnom sudu, ali se ne sme zanemariti trajanje postupka koji je prethodio podnošenju tužbe, naročito u slučaju kada je u istom predmetu već vođen upravni spor.

Odredbama člana 91 Zakona o opštem upravnom postupku („Službeni glasnik RS“, broj 18/16) propisano je: da je postupak pokrenut zahtevom stranke kad organ primi zahtev stranke (stav 1); da je postupak koji je u interesu stranke pokrenut po službenoj dužnosti kad organ preduzme bilo koju radnju za vođenje postupka (stav 2); da se postupak koji nije u interesu stranke, a koji se pokreće po službenoj dužnosti, smatra pokrenutim kad je stranka obavestena o aktu o pokretanju postupka (stav 3).

Nakon početka primene Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, Vrhovni kasacioni sud je u većem broju odluka izrazio stav da utvrđivanje povrede prava na suđenje u razumnom roku u upravnom sporu ne isključuje ocenu vremenskog trajanja upravnog postupka. Ilustrativan primer za to je rešenje Vrhovnog kasacionog suda RŽ1u 26/2017 od 01. 06. 2017. godine, kojim je usvojena žalba predlagачa i preinačeno rešenje

32 Stav 199 presude ESLJP od 8. jula 1986. godine u predmetu *Litgou i dr. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (*Lithgow and others v. the United Kingdom*), br. predstavke 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81.

Upravnog suda tako što je usvojen prigovor predlagača i utvrđeno da je predlagačima povređeno pravo na suđenje u razumnom roku u postupku koji se vodio pred Upravnim sudom. U obrazloženju ovog rešenja navedeno je, između ostalog: „Vrhovni kasacioni sud nalazi da je žalbeno rešenje u delu u kome je taj sud našao da nema povrede prava na suđenje u razumnom roku nepravilno i nezakonito, s obzirom na to da prvostepeni sud nije imao u vidu celinu postupka kada je odlučivao o prigovoru. Predlagači su 17. 04. 2008. godine pred organom uprave pokrenuli postupak za priznavanje prava iz radnog odnosa. Ni posle devet godina nije pravosnažno odlučeno o njihovom zahtevu... Upravni postupak i dalje traje, zbog čega su predlagači u dugogodišnjoj neizvesnosti o konačnom i pravosnažnom ishodu tražene pravne zaštite. Stoga je prvostepeni sud oce- ni suđenja u razumnom roku morao da pristupi sa stanovišta celokupne dužine trajanja upravnog i sudskog postupka... Naime, efikasno postu- panje suda u upravnom sporu ne isključuje ocenu vremenskog aspekta upravnog postupka, jer on predstavlja integralni deo postupka u kome se odlučuje o pravu predlagača.”

Početak roka za lica koja naknadno stupe u postupak

Vreme trajanja postupka računa se posebno u odnosu na lica koja naknadno stupe u postupak u svojstvu stranke, kao što su situacije: kada uz tužioca stupi u parnicu novi tužilac, kada tužba bude proširena na novog tuženog, kada u parnicu stupi umešač po tužbi za glavno mešanje, kada istraga ili optužni akt bude proširen na novog okrivljenog i sl. Kao relevantno vreme postupka za takva lica uzima se period od njihovog stupanja u postupak.

Početak roka drugačije se računa u slučaju kada u postupak stupe naslednici ili pravni sledbenici pravnog lica kao univerzalni sukcesori. U odnosu na njih se razumna dužina trajanja postupka ceni od dana kada je postupak počeo za njihovog pravnog prethodnika, ali se prilikom odlučivanja o visini primerene naknade zbog utvrđene povrede prava na suđenje u razumnom roku uzima u obzir samo period u kome su učestvovali u postupku.

Ustavni sud je u Odluci UŽ-5997/2012 od 23. 04. 2015. godine konstatovao da je osporeni parnični postupak počeo podnošenjem tužbe 2003. godine i da je podnosilac ustavne žalbe stupio u parnicu 2005. godine, kao naslednik preminule tužilje, pa je stao na stanovište da se u odnosu na podnosioca razumna dužina postupka ima ceniti od momenta podno-

šenja tužbe. Tom prilikom pozvao se na sličan stav koji je zauzeo ESLJP u predmetu *Futtererr protiv Hrvatske*³³.

Za razliku od prethodnog stava, Ustavni sud je u odnosu na lice koje je u toku izvršnog postupka preuzelo potraživanje (cesijom) od prvobitnog izvršnog poverioca cenio samo vreme od njegovog stupanja u postupak, tačnije od momenta kada je doneto rešenje kojim mu je priznat status novog izvršnog poverioca³⁴.

Oštećeni u krivičnom postupku, privatni tužilac i oštećeni kao tužilac imaju zakonom priznato pravo da u krivičnom postupku istaknu imovinskopravni zahtev i da se o njemu odluči, pa se ova lica, saglasno odredbi člana 2 stav 1 Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, mogu pozvati na povredu prava na suđenje u razumnom roku u krivičnom postupku ako su istakla imovinskopravni zahtev. Razumni rok za navedena lica može se ocenjivati u odnosu na krivični postupak samo u onom njegovom delu u kome se odlučuje o „građanskom zahtevu“, odnosno od trenutka isticanja imovinskopravnog zahteva koji je u vezi sa krivičnim delom.

Prethodni stav je izražen u više presuda ESLJP³⁵, kao i u odlukama Ustavnog suda³⁶.

KRAJ ROKA

Prilikom procene povrede prava na suđenje u razumnom roku, konačnjem sudskog postupka smatra se dan dostavljanja pravosnažne sudske odluke, odnosno odluke donete po delotvornom vanrednom pravnom sredstvu.

Ustavni sud je u Odluci UŽ-3307/2010 od 21. 10. 2010. godine konstatovao da se pod jedinstvenim parničnim postupkom podrazumeva postupak koji se vodi pred prvostepenim sudom, drugostepenim sudom, kao i po-

33 Stav 25 presude od 20. decembra 2001. g. u predmetu *Futerer protiv Hrvatske*, br. predstavke 52634/99 (službeni prevod presude dostupan na hrvatskom jeziku na <https://uredzastupnika.gov.hr/UserDocsImages//arhiva//FUTTERER,-1.pdf>, pristupljeno 16. 4. 2018).

34 Odluka UŽ-2028/2009 od 07. 07. 2011. godine.

35 Npr. stavom 51 presude ESLJP od 2. oktobra 2008. godine u predmetu *Atanasova protiv Bugarske*, br. predstavke 72001/01, te stavom 40 presude ESLJP od 6. maja 2010. godine u predmetu *Stojanovski protiv Makedonije*, br. predstavke 41916/04.

36 Npr. Odluke UŽ-261/2007 od 25. 12. 2008. godine i UŽ-7786/2014 od 17. 11. 2016. godine.

stupak po reviziji i zahtevu za zaštitu zakonitosti, pod uslovom da su ova vanredna pravna sredstva dozvoljena zakonom i izjavljena na način i pod uslovima propisanim zakonom. Postupak koji se vodi po predlogu za ponavljanje postupka po svojoj pravnoj prirodi ne predstavlja sastavni deo ili nastavak parničnog postupka, niti sa njim čini jedinstvenu celinu.

Imajući u vidu praksu Ustavnog suda, može se zaključiti da se sudski postupak smatra okončanim donošenjem odluke po onom pravnom leku kojim se iscrpljuje pravni put u konkretnom sudskom postupku i stižu uslovi za izjavljivanje ustavne žalbe.

Pod okončanjem postupka podrazumeva se odlučivanje ne samo o glavnoj stvari, već i o svim sporednim zahtevima koji su u postupku postavljeni, a koji se mogu odnositi na: kamatu, troškove postupka, imovinsko-pravni zahtev oštećenog u krivičnom postupku, određivanje privremene mere i slično.

Prema stavu ESLJP, „postupak kojim se određuje iznos troškova postupka mora se sagledavati kao nastavak parnice o glavnom pitanju i, u skladu sa tim, kao deo utvrđivanja građanskih prava i obaveza³⁷. Navedeni stav primenjivan je i u praksi Ustavnog suda³⁸.

Vrhovni kasacioni sud je zauzeo stav da je podnosiocu zahteva povređeno pravo na suđenje u razumnom roku kada postupak nerazumno dugo traje, iako je o glavnom zahtevu pravosnažno odlučeno, a o kamati kao sporednom potraživanju nije. U tom slučaju sud vodi računa o prirodi spornog prava – kamate, prilikom odlučivanja o visini primerene naknade.³⁹

Kada je reč o izvršnom postupku, Ustavni sud je u više svojih odluka izrazio stav da se ne može izjednačiti pojam okončanja izvršnog postupka namirenjem poveriočevog potraživanja sa pojmom okončanja predmeta u sudskom upisniku, jer dostavljanje rešenja o izvršenju Narodnoj banci Srbije i blokada računa izvršnog dužnika ne znače automatski da je izvršenje sprovedeno, da je poveriočevo potraživanje namireno i da je izvršni postupak obustavljen, te da je postupak usled toga okončan⁴⁰.

37 Stavovi 28–29 presude ESLJP od 23. septembra 1997. godine u predmetu *Robins protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (*Robins v. the United Kingdom*), br. predstavke 22410/93.

38 Vidi, pored ostalih, Odluke UŽ-3121/2010 od 16. 01. 2013. godine i UŽ-1250/2010 od 13. 03. 2013. godine.

39 Rešenje RŽgp 13/2014 od 27. 11. 2014. godine.

40 Odluka UŽ-2099/2015 od 11. 07. 2017. godine.

Vrhovni kasacioni sud je u rešenju Ržg 157/2017 od 28. 09. 2017. godine ponovio prethodno navedeni stav Ustavnog suda i ukazao na to da je ESLJP u presudi *Rafailović i Stevanović protiv Srbije*⁴¹ konstatovao da uništenje spisa predmeta ne može osloboditi tuženu državu obaveze da osigura delotvorno učešće njenog celog aparata u blagovremenom izvršenju presuda na sopstvenu inicijativu, tako što će da uspostavi efikasan sistem evidentiranja isplata dugova pre uništenja spisa predmeta.

VREME TRAJANJA POVEZANIH POSTUPAKA

Postupak povodom koga je podnet zahtev za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku može biti u neposrednoj vezi sa postupcima koji su mu prethodili. Takav je slučaj sa izvršnim ili stečajnim postupkom koji je usledio nakon pravosnažnog okončanja parničnog postupka, sa parničnim postupkom na čije su vođenje stranke upućene u ostavinskom ili nekom drugom vanparničnom postupku, sa vanparničnim postupkom za utvrđivanje naknade za eksproprijaciju kome je prethodio upravni postupak sporazumnog utvrđivanja naknade itd.

Prema stanovištu ESLJP, pravosnažna i izvršna presuda ne mora da znači završetak roka koji se smatra razumnim, jer pojam suđenja obuhvata i fazu izvršenja. U više presuda ESLJP je izneo sledeći pravni stav: „Pravo na suđenje u razumnom roku bilo bi iluzorno kada bi domaći pravni sistem neke države omogućavao da neka konačna i obavezujuća sudska odluka ostane neizvršena na štetu jedne strane“⁴².

U postupcima u kojima se kombinuju pravosudne i upravne nadležnosti kao što je postupak eksproprijacije, ESLJP postupak razmatra u celini, počev od postupka koji se vodi pred upravnim organom do okončanja sudskog postupka za odlučivanje o naknadi⁴³.

Međutim, pred domaćim sudovima, bez obzira na to što navedeni postupci mogu biti u tesnoj vezi jer inicijalni akt kojim se pokreće jedan postupak proističe iz drugog postupka, sudska zaštita zbog povrede prava

41 Vidi stav 82 presude ESLJP od 16. juna 2015. godine u predmetu *Rafailović i Stevanović protiv Srbije*, br. predstavke 38629/07 i 23718/08 (presuda je dostupna na srpskom jeziku na www.vk.sud.rs).

42 Stav 40 presude ESLJP od 19. marta 1997. godine u predmetu *Hornzbi protiv Grčke (Hornsby v. Greece)*, br. predstavke 18357/91.

43 Stav 36 presude ESLJP od 21. februara 1997. godine u predmetu *Gijemin protiv Francuske (Guillemin v. France)*, br. predstavke 19632/91.

na suđenje u razumnom roku može se tražiti i ostvariti samo u odnosu na konkretan postupak koji je u toku, pa se vremensko trajanje postupka može ceniti samo od datuma njegovog pokretanja, a ne od datuma pokretanja postupka koji mu je prethodio. Zaštita prava na suđenje u razumnom roku u međusobno povezanim postupcima koji bi se posmatrali kao jedinstvena celina može se ostvariti u postupku po ustavnoj žalbi, što proizlazi iz prakse Ustavnog suda.

Izuzetak postoji u slučaju osporavanja nerazumnog trajanja stečajnog postupka kome je prethodio izvršni postupak obustavljen zbog otvaranja stečaja. U ukupno vreme trajanja stečajnog postupka mora se uračunati i vreme od kada je pokrenut postupak izvršenja, jer se izvršenje potraživanja u ovom slučaju ne okončava obustavom izvršnog postupka, već se nastavlja podnošenjem prijave potraživanja u stečajnom postupku i naplate potraživanja u tom postupku.

U presudi UŽ-2700/2015 od 29. 10. 2015. godine, Ustavni sud je utvrdio: da je podnosilac ustavne žalbe, u svojstvu izvršnog poverioca, vodio tri izvršna postupka protiv istog izvršnog dužnika radi namirenja potraživanja po osnovu minimalne zarade; da je izvršni sud doneo rešenja o izvršenju, ali nije preduzimao druge radnje u postupku jer je nad izvršnim dužnikom otvoren stečaj; da podnosilac nije naplatio svoje potraživanje ni u stečajnom postupku, zato što nakon podmirenja troškova stečajnog postupka nije bilo sredstava za podmirenje utvrđenih potraživanja stečajnih poverilaca. Ustavni sud je konstatovao da se trajanje izvršnih postupaka i stečajnog postupka u ovom slučaju mora ceniti kao jedinstvena celina, pa je kao početak roka uzeo datum podnošenja prvog predloga za izvršenje, a kao kraj roka datum donošenja rešenja o zaključenju stečajnog postupka. Ustavni sud je imao u vidu da je ESLJP, dana 29. 01. 2013. godine doneo odluku o dopuštenosti predstavke u premetu *Marinković protiv Srbije*⁴⁴, a 22. 10. 2013. godine i presudu u istom predmetu, u kojima je podsetio na svoju ustaljenu sudsku praksu prema kojoj se tužena država dosledno smatra odgovornom *ratione personae* za neizvršenje presuda donetih protiv preduzeća sa većinskim društvenim kapitalom, što podrazumeva da, *a fortiori*, može biti odgovorna i u vezi sa preduzećima gde je kasnije došlo do promene akcijskog kapitala, te da se podnosiocima predstavki, kad god se utvrde povrede EKLJP, dosuđuje naknada i materijalne i nematerijalne štete, pri čemu se od tužene države zahteva da iz sopstvenih sredstava isplati iznose dosuđene pravosnažnim domaćim presudama.

44 Presuda ESLJP od 22. 10. 2013. godine u predmetu *Marinković protiv Srbije*, br. predstavke 5353/11 (dostupna na srpskom jeziku na veb-strani www.hudoc.echr.coe.int, pristupljeno 27. 4. 2018).

III Prioritetni predmeti

Kroz praksu ESLJP razvijeni su posebni kriterijumi hitnosti u postupanju za određene vrste predmeta, a to su naročito:

- **radni sporovi** (otkaz, prestanak radnog odnosa iz drugih razloga, isplata zarade) i **sporovi u vezi sa ostvarivanjem prava na penziju ili invalidninu**;
- **porodični sporovi** (porodični život, odnosi roditelja i dece);
- **postupci radi naknade štete za žrtve nesreća** (saobraćajne nezgode, druge nesreće);
- **predmeti koji se odnose na krivične postupke i/ili lica u pritvoru**;
- **predmeti koji se odnose na policijsko nasilje**;
- **predmeti koji su hitni zbog ličnog svojstva podnosioca**.

RADNI SPOROVI I SPOROVI U VEZI SA OSTVARIVANJEM PRAVA NA PENZIJU ILI INVALIDNINU

Prema stanovištu ESLJP, posebna pažnja je potrebna u radnim sporovima. Protiv Srbije je doneto nekoliko presuda u kojima je ocenjeno da su radni sporovi trajali preterano dugo.⁴⁵

Tako na primer, u predmetu *Vilotijević protiv Srbije*⁴⁶, ESLJP podseća da je u radnim sporovima potrebna posebna ažurnost (*Ruotolo protiv Italije*, 27. februar 1992. godine, stav 17, serija A broj 230 D) i da je ovaj zahtev dodatno

45 Presuda ESLJP u predmetu *Mikuljanac, Mališić i Safar protiv Srbije*, od 9. oktobra 2007. godine, br. predstavke 41513/05 (dostupno u službenom prevodu na srpski jezik na sajtu zastupnika Vlade Srbije pred ESLJP, http://www.zastupnik.gov.rs/images/mikuljanac_p_41513-05_ser.pdf).

46 Stav 53 presude ESLJP od 10. decembra 2013. godine u predmetu *Vilotijević protiv Srbije*, br. predstavke 26042/06.

pojačan u odnosu na države gde domaće pravo predviđa da se takvi predmeti moraju rešavati posebno hitno (*Stevanović protiv Srbije*, broj 26642/05, st. 53 i 55, 9. oktobar 2007. godine i *Simić protiv Srbije*, broj 29908/05, stav 19, 24. novembar 2009. godine). Najzad, ponovno razmatranje jednog predmeta posle vraćanja na nižu instancu može samo po sebi otkriti ozbiljan nedostatak u pravosudnom sistemu tužene države (*Pavlyulynets protiv Ukrajine*, broj 70767/01, stav 51, 6. septembar 2005. godine).

U jednom predmetu protiv Grčke⁴⁷ koji se odnosio na mogućnost podnosioca da bude imenovan za ovlašćenog računovođu, ESLJP je utvrdio da je postupak od nešto više od sedam godina doveo do povrede prava podnosioca na suđenje u razumnom roku. U ovom predmetu postavilo se pitanje da li se može primeni član 6, odnosno da li se radilo o građanskim pravima i obavezama. S tim u vezi „Sud podseća da je, iako je regulisana upravnim propisima, profesija ovlašćenog računovođe jedna od slobodnih profesija u Grčkoj. Usled toga, postupak koji je podnosilac predstavke poveo ne bi li osporio to što ga vlasti nisu imenovala u zvanje ovlašćenog računovođe podrazumevao je određivanje njegovih građanskih prava u smislu člana 6 stav 1 Konvencije (*Kenig protiv Nemačke* od 28. jula 1978, Series A, br. 27, stav 94). ESLJP naglašava da radni sporovi uporedivi sa sporovima koji se odnose na mogućnosti stupanja u neku slobodnu profesiju, uopšteno gledano, nalažu brzinu u postupanju.

Slično navedenom, i u predmetu *Garsija protiv Francuske*, ESLJP je smatrao da postupak nije vođen u razumnom roku, posebno imajući u vidu da je nastavak profesionalne karijere podnosioca zavisio od konkretnog postupka.⁴⁸

Prilikom ocene dužine trajanja postupka, ESLJP smatra prioritarnim i tužbe podnete u slučajevima otkaza. Tako je u jednom starijem predmetu protiv Nemačke⁴⁹, ESLJP primetio da je prošlo više od četiri godine i devet meseci pre nego što je Savezni sud za radne sporove doneo presudu kao sud poslednje instance. Ono što je bilo predmet spora bilo je od velikog značaja za podnosioca – vraćanje na posao ili dobijanje naknade u slučaju raskida ugovora o zaposlenju. S obzirom na to da se postupak o kome je reč neposredno ticao profesionalne budućnosti podnosioca predstavke, Sud smatra da je dužina postupka bila takva da nije ispunjen zahtev za „razumnim rokom“.

47 Stav 58 presude Velikog veća ESLJP od 6. aprila 2000. godine u predmetu *Thlimmenos protiv Grčke* (*Thlimmenos v. Greece*), br. predstavke 34369/97.

48 Stav 14 presude ESLJP od 26. septembra 2000. godine u predmetu *Garsija protiv Francuske* (*Garcia v. France*), br. predstavke 41001–98.

49 Stav 52 i 62 presude ESLJP 6. maja 1981. godine u predmetu *Buholc protiv Nemačke* (*Buchholz v. Germany*), br. predstavke 7759–77.

I u predmetu *Obermeier protiv Austrije*⁵⁰, ESLJP je istakao da je posebna brzina potrebna u predmetima u kojima je podnositelj pokrenuo postupak za ocenu zakonitosti otkaza. „Sud naglašava da zaposleni koji smatra da je nezakonito dobio otkaz ima važan lični interes da dobije brzo sudsku odluku o zakonitosti te mere. Konkretni postupak bio je složen u određenoj meri, podrazumevao je interakciju između upravnog i sudskog postupka u vezi sa otpuštanjem lica sa invaliditetom i veći broj različitih faza postupka; međutim, ostaje činjenica da period od devet godina bez pravosnažne odluke prevazilazi razumni rok.“

ESLJP je u jednom predmetu protiv Francuske razmatrao trajanje postupka uzimajući u obzir specifične okolnosti položaja podnosioca koji je bio arhitekta i pokušavao da povrati reputaciju i da ponovo radi za opštinu.⁵¹ U ovom predmetu ESLJP uočava da je podnositelj bio u izvesnoj meri profesionalno zavisian, kao arhitekta, od opštine Nim. U tom smislu bilo je potrebno da se što pre okonča spor između njega i vlasti koja je direktno mogla da utiče na način na koji će nastaviti da obavlja svoju profesiju. ESLJP zaključuje da su sudovi koji su razmatrali predmet morali da pokažu posebnu pažnju imajući u vidu činjenicu da je iznos koji je zahtevao podnositelj bio od vitalnog značaja za njega i u vezi sa njegovom profesionalnom aktivnošću.⁵²

Posebnu ekspeditivnost u postupanju zahtevaju i sporovi koji se odnose na penzije. U predmetu *Borgese protiv Italije*⁵³, ESLJP naglašava da je posebna marljivost potrebna u radnim sporovima, što uključuje i sporove koji se odnose na penzije⁵⁴. Ovakav stav ESLJP je zauzeo imajući u vidu da je Italija i sama uvela specijalni postupak u ovoj oblasti, odnosno hitne mere kako bi se ubrzali ovakvi postupci.

Takođe, u jednom predmetu protiv Makedonije koji se odnosio na ostvarenje prava na penziju⁵⁵ došlo je do povrede prava na razuman rok imajući u vidu trajanje postupka, prvo pred upravnim organima a zatim i u

50 Stav 72 presude ESLJP od 28. juna 1990. godine u predmetu *Obermajer protiv Austrije (Obermeier v. Austria)*, br. predstavke 11761/85.

51 Stav 47 presude ESLJP od 23. aprila 1998. godine u predmetu *Dustali protiv Francuske (Doustaly v. France)*, br. predstavke 26256/95.

52 Isto, stav 48.

53 Stav 18 presude ESLJP od 8. marta 1992. godine u predmetu *Borgeze protiv Italije (Borgese v. Italy)*, br. predstavke 12870/87.

54 Str. 32 i 33 presude ESLJP od 24. maja 1991. godine u predmetu *Vokaturo protiv Italije (Vocaturo v. Italy)*, Series A, br. 206-C, str. 32 i 33.

55 Presuda ESLJP od 1. marta 2007. godine u predmetu *Docevski protiv Makedonije*, br. predstavke 66907/01.

upravnom sporu koji je usledio pred Vrhovnim sudom. Postupak je počeo 1996. godine kada se podnosilac obratio Fondu za penzijsko i invalidsko osiguranje tražeći ponovno utvrđivanje visine penzije jer je smatrao da ima pravo na veći iznos penzije, a završen je pred Vrhovnim sudom 9. maja 2005. godine. ESLJP je smatrao da ceo postupak predstavlja integralnu celinu. Period u nadležnosti ESLJP je osam godina i jedan mesec (Makedonija je ratifikovala EKLJP 1997. godine) za dva nivoa odlučivanja. Sud zaključuje da je postupak bio donekle kompleksan, ali ne toliko da bi se opravdalo trajanje postupka. U oceni ponašanja vlasti ESLJP je smatrao da su postojala značajna kašnjenja, iako se ne može reći da je Vrhovni sud bio neaktivan jer je doneo pet odluka. Sud primećuje da je do kašnjenja došlo najpre zbog vraćanja nižoj instanci, a na kraju je Vrhovnom sudu trebalo tri godine da odluči o reviziji. Osim toga, naglašava se da države imaju obavezu da organizuju svoj sistem tako da svima obezbede pravo na pravično suđenje u razumnom roku.⁵⁶

U predmetu koji se odnosio na priznanje prava na invalidninu zbog povrede na radu, ESLJP je smatrao da trajanje postupka od tri godine i tri meseca na jednom nivou odlučivanja predstavlja povredu prava na suđenje u razumnom roku.⁵⁷

U jednoj presudi protiv Francuske, ESLJP je ukazao da je posebna pažnja potrebna u postupcima u vezi sa pravom na invalidninu, posebno kada ta invalidnina predstavlja glavni izvor prihoda lica. U ovom predmetu je podnosilac predstavke tražio uvećanje iznosa invalidnine zbog pogoršanja svog zdravstvenog stanja. I u ovom predmetu ni postupanje upravnih organa niti sudova nije bilo u skladu sa uslovom postupanja u razumnom roku.⁵⁸

PORODIČNI SPOROVI

Praksa ESLJP takođe ukazuje da se u porodičnim sporovima mora postupati sa posebnom pažnjom, a naročita hitnost potrebna je u postupcima koji se odnose na starateljstvo nad decom, način ostvarivanja kontakta roditelja sa decom, kao i u predmetima koji se odnose na izdržavanje dece.

56 Isto, stavovi 30 i 34.

57 Stav 10 presude ESLJP od 16. novembra 2000. godine u predmetu *Čikardi protiv Italije* (*Ciccardi v. Italy*), br. predstavke 46521/99.

58 Stav 22 presude ESLJP od 8. aprila 2003. godine u predmetu *Mosi protiv Francuske* (*Mocie c. France*), br. predstavke 46096/99. godine (dostupna samo na francuskom jeziku).

U predmetu *Hokanen protiv Finske*⁵⁹ ESLJP je smatrao da trajanje postupka od oko 18 meseci radi starateljstva nad detetom i načina ostvarivanja kontakta podnosioca sa detetom, samo po sebi, nije prekomerno za tri nivoa odlučivanja. Sumirajući činjenice predmeta, ESLJP je ukazao da je period koji treba uzeti u obzir trajao od 13. avgusta 1990. godine kada je organ socijalne zaštite zahtevao od Okružnog suda promenu starateljstva, te da se završio 21. januara 1992. godine odlukom Vrhovnog suda. ESLJP ukazuje da, iako je u predmetima koji se odnose na starateljstvo od suštinskog značaja da se odvijaju brzo, ne vidi razlog zbog koga bi kritikovao Okružni sud koji je dva puta prekidao postupak kako bi pribavio stručno mišljenje. Šestomesečno odlaganje do koga je došlo pred organom socijalne zaštite zbog protivljenja babe i dede deteta da dozvole ispitivanje deteta i učešće u razgovorima, ne može se zanemariti.

Počevši od presude *V. A. M.*⁶⁰, protiv Srbije je doneto nekoliko presuda koje su se odnosile na porodične sporove i u kojima je ESLJP ocenjivao da li su sudovi i organi socijalne zaštite postupali u razumnom roku. Po pravilu je u ovim predmetima razmatrana i povreda člana 8 EKLJP.

ESLJP u navedenoj presudi *V. A. M. protiv Srbije* primećuje da iako je postupak bio relativno složen (razvod braka, vršenje roditeljskog prava i izdržavanje deteta), njegovo trajanje od osam godina pred prvostepenim sudom svakako nije bilo u razumnom roku. Posebno podvlači da su sudovi i organi socijalne zaštite morali da pokažu veću pažnju imajući u vidu značaj predmeta za podnositeljku, i dodatno zbog njenog zdravstvenog stanja.⁶¹

U presudi *Tomić protiv Srbije* utvrđena je povreda člana 6 EKLJP zbog preterano dugog trajanja izvršnog postupka. Naime, pravosnažna presuda o dodeljivanju deteta na negu, čuvanje i vaspitanje doneta 25. februara 2004. ostala je neizvršena do 14. marta 2007. godine. ESLJP je smatrao da uprkos osetljivosti postupka nisu sprovedene dovoljne mere kako bi se izvršila predmetna presuda.⁶²

U novijoj presudi *Zdravković protiv Srbije*⁶³, ESLJP je takođe razmatrao trajanje postupka izvršenja u kontekstu porodičnog spora. Predmet se odnosio

59 Stavovi 71–72 presude ESLJP od 24. septembra 1994. godine u predmetu *Hokanen protiv Finske* (Hokkanen v. Finland), br. predstavke 19823/92.

60 Presuda ESLJP od 13. marta 2007. godine *V. A. M. protiv Srbije*, br. predstavke 39177–05.

61 Isto, stavovi 104–111.

62 Stavovi 88–91 presude ESLJP od 26. juna 2007. godine u predmetu *Tomić protiv Srbije*, br. predstavke 25959–06.

63 Presuda ESLJP od 20. septembra 2016. godine u predmetu *Zdravković protiv Srbije*, br. predstavke 28181/11.

na neizvršenje privremene mere o viđanju sa detetom i vršenju roditeljskog prava. Sud je utvrdio da je neizvršenje trajalo približno godinu dana i deset meseci u odnosu na privremena prava viđanja podnositeljke predstavke sa detetom i približno godinu dana i osam meseci u odnosu na privremena prava podnositeljke predstavke na vršenje roditeljskog prava. Sud je primetio da su ova dva izvršna postupka vođena istovremeno, pošto su domaći sudovi zauzeli stav da bi zadržavanje rešenja o privremenoj meri bila delotvorna mera koja povećava verovatnoću ponovnog uspostavljanja kontakta između deteta i podnositeljke predstavke, pre ponovnog vraćanja deteta majci. Sud je uzeo u obzir da dete, u to vreme starosti između devet i dvanaest godina, nije bilo voljno da sa podnositeljkom predstavke provodi vreme i jasno je stavilo na znanje da želi da nastavi da živi sa tuženim. Tuženi najvećim delom postupka nije bio za saradnju. Centar za socijalni rad imao je konstruktivnu ulogu u postupku. Postupajući sudovi su nekoliko puta odredili novčane kazne pokušavajući da obezbede saradnju tuženog. U ovom kontekstu, ESLJP je smatrao da nije došlo do povrede člana 6 EKLJP.⁶⁴

I u presudi *Felbab protiv Srbije* razmatrano je neefikasno izvršenje pravosnažne presude kojom je, između ostalog, bio uređen način viđanja podnosioca predstavke sa decom. Sud je primetio da je „pravosnažni nalog za ostvarivanje kontakta između podnosioca predstavke i njegove dece od 6. juna 2000. godine ostao neizvršen od 6. oktobra 2000. godine do 22. maja 2008. godine, da je sud nakon usvajanja ovog naloga bio dužan da postupa po službenoj dužnosti; da je predmetni postupak bio u vremenskoj nadležnosti Suda više od četiri godine i dva meseca; da je u tom periodu Opštinski sud jedino potvrdio novčanu kaznu koju je prethodno odredio, naredio bivšoj supruzi podnosioca M. F. da plati troškove i otkazao zakazano ročište; da je Opštinski sud propustio da primeni neku prinudnu meru uprkos očigledno nekooperativnom stavu bivše supruge podnosioca predstavke.“ Iako su se deca viđala sa podnosiocem neformalno, ESLJP je zaključio da je došlo do povrede člana 6 stav 1.⁶⁵

Značaj postupanja sa posebnom pažnjom u predmetima u vezi sa roditeljskim pravima i viđanjem roditelja i dece ESLJP je potvrdio i u presudi *Tsikakis protiv Nemačke*.⁶⁶ Imajući u vidu značaj predmeta za podnosioca koji nije viđao svoje dete tokom postupka utvrđivanja očinstva, te nepopravljive

64 Isto, stavovi 56–57.

65 Stav 63 presude ESLJP od 14. aprila 2009. godine u predmetu *Felbab protiv Srbije*, br. predstavke 14011/07.

66 Stavovi 64 i 68 presuda ESLJP od 10. maja 2011. godine u predmetu *Cikakis protiv Nemačke* (*Tsikakis c. Allemagne*), br. predstavke 1521-06 (dostupna samo na francuskom jeziku).

posledice usled protoka vremena za odnose između podnosioca i njegovog deteta, EKLJP je zaključio da nemački sudovi nisu pokazali neophodnu marljivost i da dužina postupka nije bila razumna u smislu člana 6 stav 1.

U presudi *Laino protiv Italije*, Veliko veće ESLJP je ocenilo da je postupak radi „sudskog razdvajanja”, pokrenut u martu 1990. i završen presudom od 27. maja 1998. godine, sveukupno posmatrano trajao preterano dugo. Iako se u presudi primećuje da država ne može biti odgovorna za „kašnjenja prouzrokovana pokušajem da se zaključi vansudsko poravnanje, jer je g. Laino sam tražio tri puta odlaganje ročišta” radi pokušaja poravnanja, ukupno trajanje postupka nije bilo u skladu sa članom 6 stav 1. Do ovakve ocene ESLJP je došao posebno imajući u vidu da slučaj nije bio posebno kompleksan, a da, imajući u vidu značaj predmeta za podnosioca (sudsko razdvajanje supružnika i odlučivanje o načinu staranja o deci), sudovi nisu pokazali potrebnu marljivost. Posebno se ukazuje na periode neaktivnosti suda (od 25. novembra 1993. godine do 15. decembra 1994, a zatim od ovog datuma do jula 1997. godine).⁶⁷ U ovoj presudi ESLJP podseća da je posebna pažnja potrebna u predmetima koji se odnose na građanski status, imajući u vidu moguće posledice preterano dugog trajanja postupka – u konkretnom slučaju na pravo podnosioca na uživanje porodičnog života.⁶⁸

Takođe, u predmetu *Bock protiv Nemačke*, ESLJP zaključuje da se trajanje postupka više od devet godina pred domaćim sudovima radi razvoda braka ne može smatrati normalnim. Iako se određena odgovornost za trajanje postupka može pripisati stranama u postupku, pretežna odgovornost za dugo trajanje postupka može se pripisati postupajućim sudovima. Uzevši u obzir da se posebno marljivo mora postupati u postupcima koji se odnose na građanski status, ESLJP je utvrdio povredu prava na suđenje u razumnom roku.⁶⁹

POSTUPCI RADI NAKNADE ŠTETE ŽRTVAMA SAOBRAĆAJNIH NEZGODA

U predmetu *Silva Pontes protiv Portugalije*⁷⁰ koji se odnosio na dugo trajanje postupka radi naknade štete zbog teške povrede nastale kao posledica saobraćajne nezgode, ESLJP je izrazio sledeći stav: „Da li je

67 Stav 22 presude ESLJP od 18. februara 1999. godine u predmetu *Laino protiv Italije* (*Laino v. Italy*), br. predstavke 33158/96.

68 Isto, stav 18.

69 Stav 49 presude ESLJP od 21. februara 1989. godine u predmetu *Bok protiv Nemačke* (*Bock v. Germany*) br. predstavke 11118/84.

70 Stav 39 presude ESLJP od 23. marta 1994. godine u predmetu *Silva Pontes protiv Portugalije* (*Silva Pontes v. Portugal*), br. predstavke 14940/89.

trajanje postupka bilo razumno cenice se u svetlu okolnosti predmeta i uzimanjem u obzir kriterijuma koji su dati u praksi Suda, posebno u vezi sa složenosti predmeta, ponašanjem podnosioca i nadležnih organa i uzimanjem u obzir značaja postupka za podnosioca... U vezi sa poslednjim pomenutim, posebna marljivost je potrebna u postupcima za dosuđivanje naknade žrtvama saobraćajnih nezgoda, što je priznato i samim portugalskim zakonom.”

PREDMETI KOJI SE ODOSE NA KRIVIČNE POSTUPKE I/ILI LICA U PRITVORU

U postupcima koji se odnose na lica u pritvoru potrebna je posebna pažnja i marljivost sudova.

U presudi *Kreps protiv Poljske*, ESLJP je ukazao da sudovi moraju pokazati „posebnu marljivost” u predmetima u kojima se lice nalazi u pritvoru tokom krivičnog postupka, pre donošenja odluke o optužbi protiv njega. Činjenica da je lice u pritvoru sama po sebi je faktor koji se ceni prilikom ocene da li je odlučeno u skladu sa uslovom razumnog roka.⁷¹ U presudi se uočava da tokom dve godine nije bilo nikakvog napretka u postupku, a okrivljeni je bio u pritvoru pre donošenja prvostepene presude četiri godine i tri meseca.

Slično je ukazivanje ESLJP i u presudi *Grujović protiv Srbije*.⁷² U krivičnim predmetima član 6 pruža garancije da lice koje je optuženo „ne ostane predugo u stanju neizvesnosti šta će biti s njim”. Imajući u vidu značaj predmeta za podnosioca i činjenicu da je bio u pritvoru skoro osam godina na dva nivoa sudske nadležnosti (pri čemu postupak u vreme donošenja presude ESLJP i dalje nije bio okončan), te da postupak nije bio naročito složen, ESLJP je smatrao da domaći sudovi nisu postupali u razumnom roku.⁷³

Međutim, u predmetu *Đermanović protiv Srbije*, ESLJP je smatrao da je dužina krivičnog postupka u trajanju od tri godine i tri meseca u skladu sa članom 6 stav 1, imajući u vidu da je postupak bio relativno složen i da je predmet u tom periodu bio razmatran pred dve sudske instance. Pod-

71 Stav 52 presude ESLJP od 26. jula 2001. godine u predmetu *Kreps protiv Poljske* (*Kreps v. Poland*), br. predstavke 34097/96.

72 Stav 60 presude ESLJP od 21. jula 2015. godine u predmetu *Grujović protiv Srbije*, br. predstavke 25381/12 i stav 89 presude od 2. marta 2006. godine *Nahmanović protiv Rusije* (*Nakhmanovich v. Russia*), br. predstavke 55669/00.

73 Isto, stavovi 61–62.

nosilac predstavke bio je tokom trajanja postupka više od dve godine u pritvoru.⁷⁴

PREDMETI KOJI SE ODOSE NA POLICIJSKO NASILJE

U predmetu koji se odnosio na policijsko nasilje i postupak pokrenut radi naknade štete, ESLJP je smatrao da trajanje postupka od četiri godine pred dve sudske instance nije u skladu sa uslovom razumnog roka.⁷⁵ Sud je uzeo u obzir da predmet nije posebno složen, a utvrdio je i period neaktivnosti domaćeg suda u periodu dužem od dve godine. ESLJP je naglasio da sudovi posebnu pažnju treba da pokažu u predmetima koji se odnose na policijsko nasilje, imajući u vidu da je podnosilac predstavke podneo tužbu za naknadu štete zbog povreda zadobijenih policijskim nasiljem. Osim toga, za ESLJP je bilo značajno i to što je podnosilac imao veliki ekonomski interes da se u njegovom postupku odluči u razumnom roku zbog inflacije u Bugarskoj.⁷⁶

I u predmetu *Kalok protiv Francuske*, ESLJP je ocenio da postupak u trajanju od sedam godina nije bio u skladu sa „razumnim rokom“. Po oceni Suda, postupak je trajao dugo pretežno zbog istražnih radnji povodom krivične prijave podnosioca. Osim toga, ESLJP primećuje da je posebna pažnja potrebna u postupcima koje „pokreću pojedinci tvrdeći da su pretrpeli nasilje od strane pripadnika policije.“⁷⁷

PREDMETI KOJI SU HITNI ZBOG LIČNOG SVOJSTVA PODNOSIOCA

Neki predmeti zahtevaju prioritarno rešavanje zbog nekog ličnog svojstva podnosioca. Takvi su npr. predmeti u kojima su podnosioci u poodmaklom životnom dobu, lica sa invaliditetom, lica potpuno ili delimično lišena poslovne sposobnosti, lica koja boluju od neizlečive bolesti.

74 Stavovi 81 i 85 presude od 23. februara 2010. godine, u predmetu *Đermanović protiv Srbije*, br. predstavke 48497/06.

75 Stavovi 69 i 76 presude ESLJP od 30. decembra 2004. godine u predmetu *Krastanov protiv Bugarske* (*Krastanov v. Bulgaria*), br. predstavke 50222.

76 Isto, stav 70.

77 Stav 120 presude ESLJP od 20. jula 2000. godine u predmetu *Kalok protiv Francuske* (*Caloc v. France*), br. predstavke 33951/96; i stavovi 117–118 presude Velikog veća ESLJP od 28. jula 1999. godine u predmetu *Selmuni protiv Francuske* (*Selmouni v. France*), br. predstavke 25803/94.

U presudi donetoj protiv Rumunije, ESLJP je, između ostalog, ukazao da su sudovi, s obzirom da se postupak odnosio na naknadu štete koju je pretrpela osoba koja je imala 65 godina kada je podnela tužbeni zahtev, morali da pokažu posebnu marljivost u postupanju. Iako su određena medicinska pitanja razmatrana tokom postupka bila u određenoj meri složena, nije bilo opravdanja da postupak traje više od devet godina.⁷⁸

U presudi *A. i drugi protiv Danske*, ESLJP je ukazao da su „sudske vlasti i upravni organi imali pozitivnu obavezu prema članu 6 stav 1 da postupaju sa posebnom pažnjom“ imajući u vidu bolest podnosioca (HIV) i smanjeni očekivani životni vek (neki podnosioci već su preminuli pre početka suđenja). Takođe, u ovoj presudi se ukazuje na nedostatke u upravljanju postupkom – primećeno je da je Visoki sud odobrio brojne zahteve za odlaganja, ali da gotovo nikada nije koristio svoja ovlašćenja da zahteva od podnosioca da preciziraju zahteve, razjasne argumente, podnesu odgovarajuće dokaze niti je odlučio kog veštaka treba imenovati.⁷⁹

I u predmetu *X protiv Francuske* Sud ukazuje na neizlečivu bolest podnosioca i neophodnost da se postupa sa posebnom pažnjom. „Postojao je rizik da bilo kakvo odlaganje postupka dovede do toga da se taj postupak pred sudom obesmisli. Ukratko, izuzetna pažnja je potrebna u ovom predmetu, bez obzira na broj predmeta pred sudom, posebno imajući u vidu kontraverzne tvrdnje da su Vladi činjenice već nekoliko meseci bile poznate i da je ozbiljnost tih činjenica morala biti očigledna.“ I u ovom predmetu se ukazuje na obavezu suda da koristi svoja ovlašćenja radi ubrzanja postupka.⁸⁰

U jednom predmetu koji se odnosio na pogoršanje zdravstvenog stanja podnosioca posle medicinske intervencije, nakon čega je on pokrenuo postupak za naknadu štete koji je trajao osam godina pred dve sudske instance i u vreme donošenja presude ESLJP vraćen na ponovni postupak, ESLJP je naglasio da je predmet spora nesumnjivo od suštinske važnosti za podnosioca, jer bi doveo ne samo do naknade za bol koji je pretrpeo već bi mu ta naknada omogućila bolji medicinski tretman.⁸¹

78 Stav 89 presude od 2. juna 2009. godine u predmetu *Kodarcea protiv Rumunije* (*Codarcea v. Romania*), br. predstavke 31675/04 (dostupna samo na francuskom jeziku).

79 Stavovi 78 i 81 presude ESLJP od 22. januara 1996. godine u predmetu *A. i drugi protiv Danske* (*A. and others v. Denmark*), br. predstavke 20826/92 (60, 1995, 566, 652).

80 Stavovi 47–48 presude ESLJP od 31. marta 1992. godine u predmetu *X. protiv Francuske* (*X. v. France*), br. predstavke 18020/91.

81 Stav 36 presude ESLJP od 19. oktobra 2004. godine u predmetu *R. P. D. protiv Poljske* (*R. P. D. v. Poland*), br. predstavke 77681/01.

I u predmetima koji se odnose na ugled lica potrebno je pokazati veću pažnju. Tako u predmetu *Pieniazek protiv Poljske*, ESLJP uočava da postupak nije bio posebno komplikovan, da podnositeljka nije doprinela trajanju postupka, ali da su u postupanju suda primetni periodi neaktivnosti. ESLJP posebno ukazuje da se tužba podnositeljke odnosila na pravo ličnosti – ugled i reputacija. U tom smislu, imajući u vidu značaj pitanja za podnositeljku, bilo je potrebno da domaći sudovi pokažu veću marljivost u postupanju.⁸²

82 Stav 28 presude ESLJP poravnanjem od 28. oktobra 2004. godine u predmetu *Pjenjazez protiv Poljske* (*Pieniążek v. Poland*), br. predstavke 62179/00.

IV Kriterijumi za ocenu dužine trajanja postupka

U dugogodišnjoj praksi Evropskog suda za ljudska prava utvrđeni su kriterijumi za ocenu da li su sudski rokovi razumni, a to su:

1. *složenost predmeta,*
2. *ponašanje podnosioca predstavke,*
3. *ponašanje nadležnih organa,*
4. *značaj spora za podnosioca predstavke.*

Pored navedenih kriterijuma Evropski sud za ljudska prava vrši i sveukupnu ocenu okolnosti konkretnog slučaja, tako da sud može da utvrdi da je razumni rok prekoračen i ako je ukupno trajanje nekog postupka bilo predugo, ili je bilo dugih perioda neaktivnosti nadležnih organa⁸³.

Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku Republike Srbije, pored kriterijuma ustanovljenih u praksi Evropskog suda za ljudska prava, u članu 4 kao merila za ocenu trajanja suđenja u razumnom roku navodi i poštovanje procesnih prava i obaveza, poštovanje redosleda u rešavanju predmeta i zakonske rokove za zakazivanje ročišta i glavnog pretresa, kao i za izradu odluka.

83 U pogledu kriterijuma za ocenu dužine trajanja sudskog postupka, korišćena je analiza sudskih rokova u državama članicama Saveta Evrope na osnovu sudske prakse ESLJP sa stanjem na dan 31. 07. 2011. godine, koju je izradila Evropska komisija za efikasnost pravosuđa (CEPEJ), a koja je usvojena na XX Plenarnoj sednici CEPEJ-a u Strazburu. Glavni izvor na osnovu koga je izveštaj urađen bila je baza sudskih odluka HUDOC.

Dodatna merila za ocenu trajanja suđenja u razumnom roku, navedena u Zakonu o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, nisu bila neophodna jer se poštovanje procesnih prava i obaveza, poštovanje redosleda rešavanja predmeta, zakonski rokovi za zakazivanje ročišta i glavnog pretresa, kao i rokovi za izradu odluka u svakom slučaju mogu podvesti pod jedan od kriterijuma ili više njih ustanovljenih u praksi Evropskog suda za ljudska prava. Zavisno od toga na čijoj strani se pojavljuju propusti, navedeno nepoštovanje procesnih odredaba može biti pripisano ponašanju suda ili podnosioca predstavke u delu u kome se može na njega odnositi.

Polazeći od toga da se, prema odredbi člana 18 stav 3 Ustava odredbe o ljudskim i manjinskim pravima tumače saglasno praksi međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje, Ustavni sud se prilikom ocene povrede prava na suđenje u razumnom roku u postupcima po ustavnim žalbama pridržava kriterijuma koje je ustanovio ESLJP u svojoj praksi. Ustavni sud u svojim odlukama uvek ističe da je razumna dužina trajanja postupka relativna kategorija koja zavisi od niza činilaca, a pre svega od složenosti pravnih i činjeničnih pitanja koja u postupku treba raspraviti, ponašanja podnosioca ustavne žalbe, ponašanja sudova i drugih nadležnih organa koji su vodili postupak, kao i značaja spora za podnosioca, te da stoga treba ispitati u kojoj su meri navedeni kriterijumi uticali na dužinu trajanja postupka.

1. SLOŽENOST SLUČAJA

Odlučivanje u razumnom roku ne znači da brzina treba da prevlada nad kvalitetom odlučivanja. Dužina trajanja postupka nesumnjivo zavisi od složenosti predmeta – slučaja. Na složenost predmeta mogu uticati kako faktička, tako i pitanja procesnog i materijalnog prava koja se postavljaju pred sudom. Što je predmet složeniji, to je objektivno potrebno i više vremena za njegovo okončanje.

Prilikom ispitivanja složenosti slučaja uzimaju se u obzir:

- *složenost činjenica koje treba utvrditi,*
- *složenost pravnih pitanja o kojima treba odlučiti i*
- *složenost postupka.*

Činjenična složenost slučaja zavisi od broja i prirode optužbi ili zahteva o kojima treba odlučiti, broja okrivljenih u krivičnom postupku, odnosno broja stranaka u drugim sudskim postupcima, potrebe za saslušanjem većeg broja svedoka, potrebe za obavljanjem jednog ili više različitih veštačenja radi utvrđivanja pravno relevantnih činjenica kao i složenosti veštačenja, obimnosti dokaznog materijala i teškoća u dokazivanju, starosti događaja iz koga proističe sudski postupak itd.

Iz prakse ESLJP proizlazi da se duže trajanje postupka opravdava kada su u pitanju složeni krivični postupci sa međunarodnim elementom, krivični postupci zbog krivičnog dela ubistva i krivičnih dela u privredi. Za krivični postupak protiv brojnih okrivljenih zbog krijumčarenja narkotika, gde je većina dela izvršena u inostranstvu, utvrđeno je da je vreme od osam i po godina bilo razumno.⁸⁴ ESLJP je takođe utvrdio da šest godina i tri meseca nije bilo preterano za složenu istragu ubistva.⁸⁵ Međutim, često je konstatovano da je predmet bio složen, ali da to u konkretnom slučaju nije opravdalo dugo trajanje postupka.

Ustavni sud je u svojoj dosadašnjoj praksi po ustavnim žalbama zastupao stanovište da broj stranaka u postupku, rešavanje prethodnog pitanja, obiman dokazni materijal, veći broj svedoka i više obavljenih veštačenja, više tužbenih zahteva ili tužbenih i protivtužbenih zahteva, svakako utiču na složenost postupka i posledično na duže trajanje postupka.

Ustavni sud je u Odluci UŽ-3501/2012 od 19. 12. 2013. godine ocenio da je osporeni stečajni postupak složen, budući da se radilo o stečaju velikog društvenog preduzeća koje je zapošljavalo preko 1.000 radnika, a u postupku je trebalo odlučiti ne samo o njihovim prijavljenim potraživanjima, već i o osnovanosti potraživanja ostalih poverilaca. Na složenost stečajnog postupka uticala je i činjenica da je radi procene vrednosti imovine stečajnog dužnika sprovedeno nekoliko veštačenja. I pored ovakve ocene složenosti postupka, Ustavni sud je utvrdio povredu prava na suđenje u razumnom roku jer je našao da složenost predmeta ne može opravdati desetogodišnje trajanje postupka.

84 Presuda ESLJP od 23. maja 2000. godine u predmetu *Van Pelt protiv Francuske (Van Pelt c. France)*, br. predstavke 31070/96 (dostupna samo na francuskom jeziku).

85 Presuda ESLJP od 12. oktobra 1992. godine u predmetu *Bodaer protiv Belgije (Boddaert v. Belgium)*, br. predstavke 12919/87.

Pravna složenost slučaja postoji najčešće kod promene zakona, primene nejasnih zakona, tumačenja međunarodnih ugovora, razgraničenja nadležnosti između sudova i drugih organa, povezanosti sudskog i upravnog postupka itd.

Valja napomenuti da su neki predmeti po samoj svojoj prirodi složeni i činjenično i pravno, kao što su npr. ortačka gradnja, sticanje u bračnoj, vanbračnoj i porodičnoj zajednici, raspodela imovine između naslednika, razvod braka koji uključuje i odlučivanje o izdržavanju i staranju o deci, organizovani kriminal, finansijska krivična dela sa međunarodnim elementima, prevare, komasacije, eksproprijacije i tome slično.

Na **složenost postupka** najčešće utiče veliki broj stranaka ili okrivljenih, veliki broj zahteva, određivanje privremenih mera, prebivalište ili bora-vište stranaka u inostranstvu, smrt jedne od stranaka u toku postupka, pronalaženje i saslušanje svedoka koji su promenili prebivalište, postupanje po zamolnicama u zemlji i inostranstvu, istovremeno vođenje više postupaka koji se odnose na isto lice a koji su u međusobnoj pravnoj vezi, korišćenje sudskih tumača, prevođenje dokumenata itd.

U praksi Ustavnog suda složenost predmeta nikada nije bila dovoljan razlog da se opravda dugo trajanje postupka već je uvek cenjena u sklopu ostalih kriterijuma. To ilustrativno pokazuju sledeća dva primera.

Ustavni sud je Odlukom UŽ-2057/2009 od 14. 07. 2011. godine odbio ustavnu žalbu podnositeljke kojom je tražila da se utvrdi povreda prava na suđenje u razumnom roku u parnici koja je vođena radi izmene odluke o vršenju roditeljskog prava, a koja je u tri sudske instance trajala šest godina. U Odluci je konstatovano da je postupak bio činjenično i pravno vrlo složen, jer su porodični odnosi, a posebno odnosi bivših supružnika (roditelja) izuzetno poremećeni. U takvoj situaciji bilo je neophodno da se u najboljem interesu deteta izvede veći broj dokaza, pored ostalih i veštačenjem veštaka medicinske struke i psihologa. Složenost postupka ogleda se i u činjenici da Centar za socijalni rad i Institut za zdravstvenu zaštitu dece i omladine nisu mogli da daju svoje mišljenje dok nisu sprovedeni neophodni tretmani parničnih stranaka, odnosno cele porodice, u trajanju od šest meseci, u kom periodu sud nije mogao da postupa. Podnositeljka je doprinela dužem trajanju postupka, s obzirom da nije došla na četiri ročišta, dok jedno ročište nije održano na saglasan predlog

stranaka. Ustavni sud je utvrdio da je prvostepeni sud zakazivao ročišta u primerenim razmacima, a da su drugostepeni i revizijski sud postupali veoma efikasno (drugostepeni sud je doneo dve odluke – prvu u roku od dve nedelje, a drugu u roku od pet nedelja, dok je revizijska odluka donea u roku od dva meseca).

U drugoj odluci⁸⁶, Ustavni sud je, takođe, konstatovao da je osporeni parnični postupak radi utvrđenja susvojine na određenim objektima bio vrlo složen, jer je trebalo odlučiti o tužbi i protivtužbi (pri čemu je tužba više puta preinačavana, a protivtužba dva puta podnošena), izvesti veći broj dokaza (uviđajem, veštačenjem, saslušanjem stranaka i svedoka) i sačekati okončanje postupka medijacije. Međutim, bez obzira na složenost postupka, prema oceni Ustavnog suda, nedopustivo je da se prvo ročište zakaže godinu i dva meseca nakon podnošenja tužbe, da se tužba ne dostavi tuženoj uz poziv za to ročište, da se naredno ročište zakaže nakon šest meseci, da na pet ročišta ne bude uredno pozvan punomoćnik tužene, a da veštak dostavi svoj nalaz posle godinu dana i da zbog toga ne bude ni opomenut. Stoga je utvrđena povreda prava na suđenje u razumnom roku.

2. PONAŠANJE PODNOSIOCA PREDSTAVKE

„Podnosilac predstavke je dužan da pokaže marljivost u poštovanju i izvršavanju proceduralnih zahteva koji su relevantni, da se uzdrži od bilo kakvih taktika odlaganja, kao i da iskoristi mogućnosti koje su mu pružene domaćim pravom za skraćivanje postupka“⁸⁷

Iz prethodno citiranog pravnog stava može se zaključiti da svako obraćanje stranke radi utvrđivanja kršenja razumnog roka ne mora biti nužno osnovano. Ako je dužini postupka doprineo isključivo podnosilac predstavke i ako je on suštinski uzročnik kašnjenja, neće biti kršenja razumnog roka. Ali, i kada se podnosiocu predstavke može zameriti izvesna sporost u postupanju kod izvođenja dokaza u prvom stepenu, time se ne može objasniti sporost u apelaciji po pravnom leku.⁸⁸

86 Odluka Ustavnog suda UŽ-1173/2008 od 31. 03. 2011. godine.

87 Standard izražen u stavu 35 presude ESLJP od 7. jula 1989. godine u predmetu *Union Alimentaria Sanders S. A. protiv Španije*, broj predstavke 11681/85.

88 Stav 24 presude ESLJP od 11. aprila 2006. godine u predmetu *Oberling protiv Francuske (Oberling c. France)*, br. predstavke 31520/02 (dostupna samo na francuskom jeziku).

Od stranke u građanskom postupku može se očekivati „normalna brzina u postupanju“ dok se u krivičnim stvarima ne zahteva aktivna saradnja sa pravosudnim organima, ali se ne toleriše neblagovremeno izvršavanje procesnih radnji koje se od okrivljenog po zakonu zahtevaju.

U krivičnom postupku od ukupnog trajanja postupka uvek se oduzima period u kome je podnosilac predstavke bio nezakonito u bekstvu.⁸⁹ Ne toleriše se ni usporavanje – odugovlačenje postupka nedostavljanjem potrebne adrese nadležnom organu i sudu.⁹⁰ Kašnjenja koja su rezultat više sile ne uzimaju se na teret podnosioca predstavke, kao što je, primera radi, hospitalizacija tokom postupka zbog lošeg zdravstvenog stanja⁹¹. Činjenica što okrivljeni u sudskom postupku koristi sve mogućnosti koje mu nudi domaće pravo ne može se uzeti na teret okrivljenog, kao ni kada okrivljeni više puta ne prisustvuje suđenju zbog lošeg zdravstvenog stanja. Podnosilac predstavke je odgovoran za kašnjenje u postupku samo kada se kod njega utvrdi odsustvo dobre volje ili namera da se postupak odugovlači.

U građanskoj materiji se podnosiocu predstavke mora staviti na teret činjenica da je više puta neopravdano tražio odlaganje ročišta jer je time doprineo dužini trajanja sudskog postupka, ili izuzeće svih sudija koje je zakonom nedopušteno, ali mu se ne može zameriti što je upotrebio sve ponuđene pravne lekove koje mu je domaće zakonodavstvo stavilo na raspolaganje, bez obzira što su neki od njih bili odbačeni.⁹² Podnosilac predstavke je odgovoran za dužinu trajanja sudskog postupka i u slučaju kada je podnosio neprecizne i neosnovane zahteve, neopravdano nije dolazio na ročišta, iznosio tvrdnje koje su suprotne tvrdnjama njegovog punomoćnika u cilju odugovlačenja postupka, ili neopravdano odbijao da se podvrgne medicinskom veštačenju ukoliko je to bilo potrebno.

Kašnjenja prouzrokovana ponašanjem stranaka za koja odgovornost ne mogu snositi sudovi odnose se i na: inicijalno obraćanje nenadležnom sudu, zahteve za mirovanje postupka i produženje rokova za postupa-

89 Stav 44 presude ESLJP od 20. juna 2006. godine u predmetu *Vajić protiv Turske* (*Vayıç. v. Turkey*), br. predstavke 18078/02.

90 Stav 151 presude ESLJP od 22. decembra 2004. godine u predmetu *Mitev protiv Bugarske* (*Mitev. v. Bulgaria*), br. predstavke 40063/98.

91 Stav 37. presude ESLJP od 28. novembra 2002. godine u predmetu *Lavents protiv Letonije* (*Lavents c. Lettonie*), br. predstavke 58442/00 (dostupna samo na francuskom jeziku).

92 Stav 68 presude ESLJP od 23. aprila 1987. godine u predmetu *Erkner i Hofauer protiv Austrije* (*Erkner and Hofauer v. Austria*), br. predstavke 9616/81.

nje po nalogu suda, neblagovremeno dostavljanje podnesaka, dokaza, imena svedoka koje treba ispitati, izjašnjenja na podneske i predloge protivne stanke, kao i odgovora na ponudu za poravnanje, neuspešan pokušaj poravnanja, pravljenje „proceduralnog lavirinta“ podnošenjem brojnih žalbi, molbi, zahteva za izuzeće, predloga za delegaciju drugog suda ili prigovora nenadležnosti, odbijanje imenovanja advokata ili punomoćnika za prijem pismena.

Ustavni sud nalazi da ustavnosudsku zaštitu prava na suđenje u razumnom roku može da uživa podnosilac ustavne žalbe koji u postupku čije trajanje osporava pokazuje jasan interes da se postupak okonča u razumnom roku. Ukoliko podnosilac preduzima radnje za ubrzanje postupka i pritužuje se na neažurno i neefikasno vođenje postupka, to će svakako biti okolnost koja podnosiocu ide u korist i koju će Ustavni sud pozitivno oceniti, dok se propust da to učini neće staviti na teret podnosiocu.

Ustavni sud je u jednoj od svojih odluka⁹³ posebno cenio ponašanje podnositeljke ustavne žalbe kojim je doprinela dužem trajanju postupka, nalazeći da je dozvoljeno u kontekstu korišćenja svih raspoloživih procesnih sredstava. U toj odluci se navodi: „Kada je reč o ponašanju podnositeljke ustavne žalbe, iako je više puta precizirala tužbeni zahtev i dostavljala obrazložene podneske neposredno pred raspravu i time doprinela dužem trajanju postupka, Ustavni sud je ocenio da je ovakvo ponašanje dozvoljeno u kontekstu korišćenja svih raspoloživih procesnih sredstava, a u cilju ostvarenja postavljenih zahteva koji su predmet konkretnog parničnog postupka“ (presuda ESLJP u predmetu *Sokolov protiv Rusije*, broj 3734/02 od 22. 09. 2005. godine, stav 38, „koristi se prednošću izvora koje u domaćem pravu ima na raspolaganju u odbrani svojih interesa“). Sud je dalje utvrdio i da je podnositeljka više puta predlagala veštačenja i dopune veštačenja, čime je, takođe, doprinela dužem trajanju postupka (presuda ESLJP *Surmeli protiv Nemačke*, broj 75529/01 od 08. 06. 2006. godine, stav 131). Međutim, i ovakvo ponašanje podnositeljke je, po oceni Ustavnog suda, dozvoljeno u kontekstu korišćenja svih raspoloživih procesnih sredstava, te se podnositeljka ne može smatrati odgovornom za prekoračenje roka koji se smatra razumnim (presuda ESLJP *Preto i dr. protiv Italije*, broj 7984/77 od 08. 12. 1983. godine, stav 34). Ali, Ustavni sud je ocenio da se duže trajanje postupka koje je nastalo kao rezultat ovakvog ponašanja podnositeljke ne može pripisati ni sudovima (presuda ESLJP *Surmeli protiv Nemačke*).“

93 Odluka Ustavnog suda UŽ-1069/2010 od 16. 01. 2013. godine.

Zaključićemo razmatranje ovog kriterijuma citatom iz presude ESLJP *Wiesinger protiv Austrije* od 30. oktobra 1991. godine, u kojoj se navodi: „Ponašanje podnosioca predstavke predstavlja objektivni element, koji se ne može pripisati tuženoj državi i koji se uzima u obzir da bi se utvrdilo da li je bilo ili nije bilo prekoračenja razumnog roka“.

3. PONAŠANJE ORGANA VLASTI

Samo ona odlaganja za koja se država može smatrati odgovornom mogu opravdati nalaz da je prekoračen razumni rok.⁹⁴

Dakle, prilikom ispitivanja ovog kriterijuma utvrđuje se da li su sudovi preduzeli sve mere i radnje na koje su po zakonu bili obavezni kako bi se postupak okončao u razumnom roku.

Učestalo odlaganje suđenja zbog: nedolaska nadležnog tužioca, spajanja i razdvajanja postupaka, sprečenosti postupajućeg sudije, pribavljanja izveštaja, nepreduzimanja mera procesne discipline i neispunjenosti procesnih pretpostavki za održavanje glavnog pretresa, predstavlja neefikasno postupanje suda i povredu prava na suđenje u razumnom roku.⁹⁵

Periodi neaktivnosti suda

Povredu prava na suđenje u razumnom roku, po pravilu, utvrđuje se u slučaju neopravdanih dužih perioda neaktivnosti u radu suda.

Dva duga perioda neaktivnosti od ukupno 20 meseci u parnici, za koja nije postojalo opravdanje, dovela su do kršenja prava u već pomenutom predmetu *Napijalo protiv Hrvatske*. ESLJP je zaključio da su neopravdano dugi i periodi od osam meseci između podnošenja zahteva za sprovođenja istrage i donošenja rešenja o sprovođenju istrage i dve godine i sedam meseci od podizanja optužnice do održavanja prve rasprave⁹⁶. S druge strane, dužina krivičnog postupka od pet godina, uključujući i odluku o troškovima,

94 Stav 61 presude ESLJP od 13. novembra 2003. godine u predmetu *Napijalo protiv Hrvatske*, br. predstavke 66485/01 (službeni prevod presude dostupan na hrvatskom jeziku na <https://uredzastupnika.gov.hr/UserDocsImages//arhiva//napijalo,-1.pdf>, pristupljeno 21. 4. 2018).

95 Rešenje Vrhovnog kasacionog suda Ržk 8/2014 od 21. 10. 2014. godine.

96 Stav 72 presude ESLJP u predmetu *Šubinski protiv Slovenije* (videti gore u napomeni br. 21).

za koje vreme je viši sud dva puta vraćao predmet na ponovno suđenje, nije ocenjena kao nerazumna, jer sudovi nisu imali izražene periode neaktivnosti⁹⁷. Za odlučivanje Vrhovnog suda po reviziji dve godine i sedam meseci je predugo, s obzirom da se odlučuje samo o pravnim pitanjima, bez potrebe da se izvode dokazi ili preduzima bilo koja druga procesna aktivnost⁹⁸. Kašnjenje u izradi pismenog otpavka presude i dostavljanje strankama nakon dve i po godine bilo je jedini razlog da se utvrdi kršenje prava na suđenje u razumnom roku u sličaju *Debelić protiv Hrvatske*⁹⁹, dok je u predmetima *Markoski protiv Makedonije* i *Parizov protiv Makedonije*¹⁰⁰ kašnjenje u dostavljanju presude od godinu i dva meseca u prvom predmetu i dve godine u drugom predmetu bio dodatni razlog da se utvrdi povreda prava na suđenje u razumnom roku podnosiocima predstavlke. U slučaju *Geršak protiv Slovenije*¹⁰¹ ESLJP je utvrdio da postoji povreda prava na suđenje u razumnom roku zbog kašnjenja od dve godine i osam meseci od podnošenja tužbe do održavanja prvog ročišta, za koje vreme je podnosilac podneo sedam zahteva da se ročište zakaže. Činjenica da je sudski predmet bio izgubljen skoro dve godine u izvršnom postupku bila je, između ostalog, razlog da ESLJP utvrdi prekoračenje razumnog roka u predmetu *Bulović protiv Srbije*¹⁰².

Neaktivnost suda koju karakteriše odsustvo bilo kakve procesne radnje tokom određenog vremena ESLJP uvek ocenjuje kao neprihvatljivu ukoliko je nacionalni sud ne obrazloži.¹⁰³ Kašnjenje u toku određene faze

97 Stav 38 presude ESLJP od 30. marta 2006. godine u predmetu *Mamič protiv Slovenije* (*Mamič v. Slovenia*), br. predstavke 75745/01.

98 Stav 38 presude ESLJP od 2. novembra 2006. godine u predmetu *Markoski protiv Makedonije* (*Markoski v. Macedonia*), br. predstavke 22928/03, te stavovi 28–29 odluke u predmetu *Jelavić-Mitrović protiv Hrvatske* (*Jelavic-Mitrovic v. Croatia*) od 13. januara 2005. godine, br. predstavke 9591/02.

99 Stav 32 presude ESLJP od 12. oktobra 2006. godine u predmetu *Debelić protiv Hrvatske* (*Debelic v. Croatia*), br. predstavke 9235/04 (službeni prevod presude dostupan na hrvatskom jeziku na <https://uredzastupnika.gov.hr/UserDocImages//arhiva//DEBELIC-1.pdf>, pristupljeno 23. 4. 2018).

100 Stav 38 presude *Markoski* (v. gore u napomeni br. 98), te stav 58 presude od 7. februara 2008. godine u predmetu *Parizov protiv Makedonije* (*Parizov v. Macedonia*), br. predstavke 14258/03.

101 Stav 30 presude ESLJP od 27. maja 2008. godine u predmetu *Geršak protiv Slovenije* (*Geršak v. Slovenia*), br. predstavke 35475/02.

102 Vidi stav 52 presude ESLJP od 1. aprila 2008. godine u predmetu *Bulović protiv Srbije*, br. predstavke 14145/04 (presuda je dostupna na srpskom jeziku na www.vk.sud.rs).

103 Stav 25 presude ESLJP od 21. marta 2002. godine u predmetu *Rego Čavez Fernandez protiv Portugalije* (*Rego Chaves Fernandes v. Portugal*), br. predstavke 46462/99.

postuka može biti dopustivo pod uslovom da ukupno trajanje nije prekoračeno.¹⁰⁴

Ustavni sud je u Odluci UŽ-1997/2014 od 15. 09. 2016. godine ocenio da su odlučujući doprinos trajanju postupka van razumnog roka dali prvostepeni sudovi, jer je prvostepena presuda doneta nakon sedam godina i četiri meseca i dostavljena strankama 13 meseci nakon zaključenja glavne rasprave, što prevazilazi sve okvire razumnog trajanja postupka, kako za odlučivanje u prvoj instanci, tako i za izradu pismenog otpravka presude. Takođe, zakazivanje ročišta bilo je sa dužim vremenskim razmacima i ponavljali su se periodi neaktivnosti suda (dva puta više od šest meseci i jednom više od godinu dana).

Ustavni sud je u Odluci UŽ-6632/2011 od 11. 09. 2014. godine konstatovao da je u osporenom parničnom postupku odlučivano o složenoj pravnoj stvari, kao i da su tokom parnice preminuli tužilac i tuženi, što ovaj spor nije činilo jednostavnim ni sa procesnog aspekta. Pošto je utvrdio da su postojala četiri perioda neaktivnosti suda u trajanju od po nekoliko godina (ukupno 15 godina), Ustavni sud je ocenio da složenost činjeničnih, pravnih i procesnih pitanja ne može biti opravdanje za trajanje parnice preko 24 godine.

Ustavni sud je našao da u pretežnoj meri postoji krivica sudova za sedmogodišnje trajanje, inače hitnog i jednostavnog, postupka zbog smetanja poseda, zato što su: više puta ukidana prvostepena rešenja, i to iz procesnih razloga; spisi predmeta čak četiri puta vraćeni prvostepenom sudu kao nerazmotreni, kako bi se otklonile procesne greške; postojali periodi neaktivnosti suda u trajanju od oko tri godine.¹⁰⁵

U odluci UŽ-5926/2011 od 12. 02. 2014. godine Ustavni sud je utvrdio povredu prava na suđenje u razumnom roku u izvršnom postupku koji je trajao 5 godina i 10 meseci, jer je utvrdio da Trgovinski sud u periodu od skoro 3 godine nije preduzeo nijednu radnju u postupku.

Ustavni sud je u Odluci UŽ-1469/2010 od 31. 01. 2013. godine ocenio da je trajanju postupka od 10 godina (koji u vreme odlučivanja o ustavnoj žalbi nije bio okončan) prevashodno doprinelo neažurno postupanje sudova, budući da prvostepeni sud u periodu dužem od godinu dana nije zakazao nijedno ročište za glavnu raspravu, a da je drugostepeni sud odluku po žalbi doneo nakon 3 godine i 6 meseci.

104 Stav 36 presude ESLJP od 8. decembra 1983. godine u predmetu *Preto i drugi protiv Italije* (*Preto and others v. Italy*), br. predstavke 7984/77.

105 Odluka UŽ-891/2011 od 05. 02. 2014. godine.

Odlučujući o povredi prava na suđenje u razumnom roku u krivičnom postupku, Ustavni sud je utvrdio da prvostepeni sud u periodu od godinu dana i u tri perioda od po četiri meseca nije zakazao glavni pretres, niti je preduzeo drugu procesnu aktivnost, te da navedeni periodi neaktivnosti predstavljaju dovoljan razlog za utvrđenje povrede prava na suđenje u razumnom roku.¹⁰⁶

Prema pravnom stavu Vrhovnog kasacionog suda, kada je neažurno postupanje suda jedan od glavnih uzroka dugog trajanja postupka, koji u dužem periodu nije preduzeo nijednu radnju u cilju okončanja postupka, pasivno ponašanje stranke u poslednjih nekoliko meseci nije od bitnog uticaja na trajanje sudskog postupka.¹⁰⁷

Neadekvatna organizacija sudova, loše sprovedene reforme pravosudnog sistema i nedovoljan broj sudija

Države moraju svoje sudove organizovati tako da oni mogu da odgovore na zahteve iz člana 6 stav 1 EKLJP, kada se radi o razumnom roku. Budžetska ograničenja države ne mogu je osloboditi odgovornosti za nerazumnu dužinu trajanja postupka¹⁰⁸.

ESLJP je često konstatovao da postoje razlozi kašnjenja sudskih postupaka koji su zajednički svim vrstama postupaka, a čiji su uzroci u neadekvatnoj reorganizaciji sudova i loše sprovedenim reformama koje dovode do neujednačene opterećenosti sudova, odnosno sudija.

Raspored sudova i sudija na nacionalnoj teritoriji i njihova mesna nadležnost od velikog je značaja za obezbeđenje suđenja u razumnom roku. ESLJP je u više predmeta podsetio na to da član 6 EKLJP obavezuje države da svoje pravosudne sisteme organizuju tako da sudovi mogu da ispune svaki od njegovih zahteva, a posebno onaj koji se odnosi na raspravu u razumnom roku.¹⁰⁹

Vrhovni kasacioni sud je u rešenju Ržk 15/2014 od 23. 09. 2014. godine konstatovao da se kod ocene dužine trajanja postupka koji ne ispunjava zahtev razumnog roka ne uzima u obzir reforma sudskog sistema, „seoba” predmeta iz jednog suda u drugi i opterećenost suda brojem predmeta.

106 Odluka UŽ-7786/2014 od 17. 11. 2016. godine.

107 Rešenje Ržg 628/2018 od 13. 05. 2015. godine.

108 Presuda *Erkner i Hofauer protiv Austrije* (vidi gore u napomeni br. 92).

109 Stav 29 presude ESLJP od 13. jula 1983. godine u predmetu *Cimerman i Štajner protiv Švajcarske* (*Zimmermann and Steiner v. Switzerland*), br. predstavke 8737/79.

Preopterećenost sudova uslovljena upravo povećanjem broja sporova koje nije pratilo i povećanje sredstava jedan je od glavnih razloga preterano dugog trajanja postupka. Preopterećenost u ovom kontekstu mora da bude sistemske i trajne prirode, a ne povremena koja se javlja u gotovo svim provosudnim sistemima. U presudi *Guincho protiv Portugalije*¹¹⁰, ESLJP je zaključio da su, u odnosu na predvidljiv porast broja sudskih sporova, mere koje je država preduzela da predupredi preopterećenost sudova bile nedovoljne i zakasnele. U presudi *Pokhalchuk protiv Ukrajine*¹¹¹, ESLJP je konstatovao da je nekompletnost suda prouzrokovala kašnjenja zbog čega je postupak trajao više od 10 godina i pored činjenice da je predmet bio vezan za razgraničenje vlasništva i da se ne može smatrati složenim.

Ustavni sud je u većem broju odluka konstatovao da je veliki priliv parničnih predmeta po žalbi u odnosu na broj postupajućih sudija ograničavajući faktor u ažurnosti pojedinih drugostepenih sudova u Republici Srbiji, ali da to ne može da bude opravdanje i izvinjavajuća okolnost za nepostupanje sudova u razumnim rokovima, jer je u svakoj pravnoj državi od izuzetne važnosti da se sudski sistem organizuje na način koji će omogućiti donošenje sudskih odluka bez nepotrebnog odlaganja, kako se ne bi ugrozila delotvornost zaštite Ustavom garantovanih prava i sloboda, te kako bi se povratilo i održalo poverenje građana u sudove.

Prema pravnom stavu Vrhovnog kasacionog suda, kod ocene dužine trajanja postupka koji ne ispunjava zahtev razumnog roka, ne uzima se u obzir opterećenost suda ili konkretnog sudije brojem predmeta.¹¹²

Česta promena sudija

ESLJP je čestu promenu sudija u predmetu takođe uočio kao jedan od razloga povrede prava na suđenje u razumnom roku. U već pomenutoj presudi *Nankov protiv Makedonije* to je bio jedan od razloga zbog kojih je krivični postupak trajao više od 10 godina. Višestruka izmena sudija u istom predmetu bila je razlog za povredu prava na suđenje u razumnom

110 Stav 39 presude ESLJP od 10. jula 1984. godine u predmetu *Ginčo protiv Portugalije* (*Guincho v. Portugal*), br. predstavke 8990/80.

111 Stav 39 presude ESLJP od 7. oktobra 2010. godine u predmetu *Pohalčuk protiv Ukrajine* (*Pokhalchuk c. Ukraine*), br. predstavke 7193/02 (dostupna samo na francuskom jeziku).

112 Rešenje R4u 28/2014 od 02. 10. 2014. godine.

roku i u predmetu *Majkrzyk protiv Poljske*¹¹³, kao i u predmetu *Lechner i Hess protiv Austrije*¹¹⁴.

Pozivajući se na stanovište ESLJP da se država smatra odgovornom zbog česte promene sudskih veća, što dovodi do odugovlačenja postupka usled potrebe da se novi sudija upozna sa predmetom, Ustavni sud je u većem broju odluka konstatovao da je postupanje više sudija u istom predmetu nesumnjivo doprinelo dužem trajanju postupka.¹¹⁵

Sistemske nedostaci u pravilima postupka

ESLJP je ponekad identifikovao uzroke kašnjenja neposredno vezane za nacionalno zakonodavstvo koje iziskuje neophodne reforme. Takva situacija je karakteristična naročito za zemlje u tranziciji, kao što su: Poljska, Slovenija, Hrvatska, Ukrajina, Mađarska i Bugarska.

U presudi *Floarea Pop protiv Rumunije*¹¹⁶, ESLJP ističe da jedan od glavnih razloga kašnjenja u predmetu iz upravne materije u kome je postupak trajao sedam godina i deset meseci proističe iz odsustva zakonskih odredaba koje bi onemogućavale više uzastopnih vraćanja nekog predmeta na ponovni postupak pred upravnim organima.

Propust da se organizuje sistem izvršenja presuda koji je efikasan i u zakonu i u praksi da osigura njihovo izvršenje bez nepotrebnog odlaganja konstatovan je u presudi *EVT Company protiv Srbije*.¹¹⁷

Nepozivanje učesnika u postupku i neuredna dostava

Razlog za neopravdano kašnjenje u sudskim postupcima može biti i nepozivanje stranaka, svedoka ili veštaka, odnosno njihovo nepravilno pozivanje.

113 Stavovi 62–64 presude ESLJP od 6. maja 2003. godine u predmetu *Majkrzyk protiv Poljske* (*Majkrzyk v. Poland*), br. predstavke 52168/99.

114 Stav 58 presude ESLJP od 23. aprila 1987. godine u predmetu *Lechner i Hess protiv Austrije* (*Lechner and Hess v. Austria*), br. predstavke 9316/81.

115 Vidi, pored ostalih, Odluke UŽ-532/2009 od 27. 10. 2011. godine i UŽ-173/2008 od 19. 03. 2009. godine.

116 Stavovi 53–54 presude ESLJP od 6. aprila 2010. godine u predmetu *Floarea Pop protiv Rumunije* (*Floarea Pop c. Roumanie*), br. predstavke 63101/00 (dostupna samo na francuskom jeziku).

117 Vidi stav 52 presude ESLJP od 21. juna 2015. godine u predmetu *EVT Kompani protiv Srbije*, br. predstavke 3102/05 (službeni prevod presude dostupan na srpskom jeziku u Sl. glasniku br. 55/14, te na www.vk.sud.rs).

U presudi *Roubies protiv Grčke*¹¹⁸, ESLJP ističe da je u jednom predmetu ostavine sudu trebalo 26 meseci da dobije izjave četiri svedoka, što je, među ostalim uzrocima, doprinelo preteranom trajanju postupka od 14 godina. U predmetu *Mincheva protiv Bugarske*¹¹⁹, ESLJP je utvrdio nesposobnost bugarskih organa da na odgovarajući način obezbede prisustvo jedne od stranaka u porodičnom sporu. U predmetu *Djangozov protiv Bugarske*¹²⁰, ESLJP je prepoznao nepravilnosti u pozivanju tuženih kao uzrok za dva odlaganja pretresa u krivičnom postupku zbog klevete, koja su, pored takođe utvrđene neaktivnosti suda, onemogućile vođenje građanskog postupka koje je zavisilo od ishoda krivičnog postupka.

Ustavni sud je u Odluci UŽ-5269/2011 od 26. 03. 2014. godine, takođe, konstatovao da je prvostepeni sud za tri i po godine održao samo jedno ročište jer nije bilo uredne dostave poziva drugotuženom, što je uz sprečenost postupajućih sudija da održe ročišta, kašnjenje i izostanke veštaka i nedostavljanje traženih podataka od Poreske uprave, pretežno uticalo na nerazumno dugo trajanje postupka.

Sporo prosleđivanje spisa žalbenom sudu

Neblagovremeno i neažurno dostavljanje predmeta žalbenom sudu od strane prvostepenog suda radi odlučivanja po žalbi ESLJP je takođe uočio kao razlog neopravdanog kašnjenja. U presudi *Martins Moreira protiv Portugalije*¹²¹, predmet je bio dostavljen višem sudu u žalbenom postupku nakon 10 meseci od podnošenja žalbe. ESLJP je u predmetu *Bunkate protiv Holandije*¹²² konstatovao da je za žaljenje rok od petnaest i po meseci između izjavljivanja žalbe podnosioca predstavljanja i prijema njegovog predmeta u Kasacionom sudu.

Ustavni sud je primetio da se u praksi sudova relativno često događa da spisi predmeta koji su dostavljeni sudovima pravnog leka blagovremeno,

118 Stav 31. presude ESLJP od 30. aprila 2009. godine u predmetu *Rubis protiv Grčke* (*Roubies c. Grèce*), br. predstavljanja 22525/07 (dostupna samo na francuskom jeziku).

119 Stav 31. presude ESLJP od 2. septembra 2010. godine u predmetu *Mincheva protiv Bugarske* (*Mincheva c. Bulgarie*), br. predstavljanja 21558/03 (dostupna samo na francuskom jeziku).

120 Stav 39 presude ESLJP od 8. jula 2004. godine u predmetu *Djangozov protiv Bugarske* (*Djangozov v. Bulgarie*), br. predstavljanja 45950/99.

121 Stav 52 presude ESLJP od 26. oktobra 1988. godine u predmetu *Martins Moreira protiv Portugalije* (*Martins Moreira v. Portugal*), br. predstavljanja 11371/85.

122 Stav 22 presude ESLJP od 26. maja 1993. godine u predmetu *Bunkate protiv Holandije* (*Bunkate v. The Netherlands*), br. predstavljanja 13645/88.

naknadno moraju biti vraćeni nižestepenim sudovima radi otklanjanja različitih procesnih nedostataka (ispravke ili dopune presude, dostavljanja žalbe protivnoj stranci ili javnom tužiocu, provere ovlašćenja za zastupanje i sl.), što dovodi do produženja trajanja postupka.

U Odluci UŽ-6741/2011 od 17. 04. 2014. godine Ustavni sud je konstatovao da je zbog propusta Višeg suda da dostavi žalbu na odgovor protivnoj stranci Apelacioni sud morao da vrati spise Višem sudu, što je doprinelo da se postupak produži za još šest meseci.

Po nalaženju Ustavnog suda, osnovni razlog zbog koga je postupak radi izmene odluke o izdržavanju, osporen ustavnom žalbom u predmetu UŽ-555/2014, trajao skoro devet godina, ogleđa se u tome da su u periodu od godinu i po dana spisi predmeta, koji su bili dostavljeni radi odlučivanja po žalbi drugostepenom sudu, tri puta vraćani prvostepenom sudu na dopunu postupka – ispravku presude i donošenje dopunske presude. Pri tome, radi ispravke grešaka u pisanju, spisi predmeta su i nakon donošenja nove prvostepene presude po četvrti put vraćeni nižestepenom sudu. Dakle, radi ispravljanja grešaka u prvostepenim presudama i propusta prvostepenog suda da odluči o svim zahtevima, predmetni postupak je duže trajao oko dve godine.¹²³

Reforma zakonodavstva u toku postupka

ESLJP je primetio da jedan od uzroka neopravdanih kašnjenja u sudskim postupcima može biti i neblagovremeno donošenje i stupanje na snagu podzakonskih akata koji su neophodni za izvršavanje zakona.

U predmetu *Vallée protiv Francuske*¹²⁴, u kome je zahtevana posebna hitnost u rešavanju zbog lošeg zdravstvenog stanja podnosioca predstavke koji je bio zaražen virusom HIV-a, ESLJP je konstatovao da je prošlo godinu i po dana od objavljivanja zakona kojim je ustanovljen pravni osnov za naknadu štete žrtvama transfuzije krvi do dana donošenja uredbe neophodne za primenu tog zakona. U predmetu *Počuča protiv Hrvatske*¹²⁵ ustanovljeno je da je uzrok kršenja prava na suđenje u razumnom roku u najvećoj meri proistekao iz neblagovremenog popunjavanja pravne pra-

123 Odluka UŽ –555/2014 od 14. 04. 2016. godine.

124 Stavovi 42–43 i 47 presude ESLJP od 26. aprila 1994. godine u predmetu *Vale protiv Francuske* (*Valée v. France*), br. predstavke 21121/93.

125 Stavovi 7 i 19–21 presude od 29. juna 2006. g. u predmetu *Počuča protiv Hrvatske*, br. predstavke 38550/02 (službeni prevod presude dostupan na hrvatskom jeziku na veb-strani www.hudoc.echr.coe.int, pristupljeno 23. 4. 2018).

znine koja je nastala kada je Ustavni sud 1998. godine ocenio neustavnim neke odredbe zakona u vezi sa ostvarivanjem prava na penziju, što je dovelo do podnošenja više od 427.800 zahteva penzijskom fondu, a da su zakoni kojima je popunjena pravna praznina doneti tek 2004. i 2005. godine.

Problemi vezani za veštake

Sudovi su dužni da obezbede da veštaci u razumnom roku dostave svoje nalaze.

Kašnjenje u izradi nalaza veštaka ESLJP je prepoznao kao jedan od uzroka povrede prava na suđenje u razumnom roku u već pomenutim predmetima *Nankov protiv Makedonije* i *Zappia protiv Italije* u kome se četiri godine čekalo na nalaz veštaka u izvršnom postupku. Kašnjenje u obavljanju veštačenja kao razlog produženja sudskih postupaka koje sudovi nisu sankcionisali ESLJP je konstatovao i u presudama *Pena protiv Portugalije*¹²⁶ i *Tsirikakis protiv Grčke*¹²⁷.

Ustavni sud je u Odluci UŽ-1989/2010 od 24. 10. 2013. godine konstatovao da je sud dužan da preduzme sve zakonske mere u cilju razjašnjenja činjeničnih i pravnih pitanja i donošenja odluke, ali i radi sprečavanja zloupotrebe procesnih prava od strane pojedinih učesnika u postupku, bez obzira da li se radi o strankama ili veštacima. Ustavni sud je utvrdio da je znatan broj ročišta u konkretnom vanparničnom postupku odložen zbog kašnjenja veštaka u obavljanju veštačenja, dostavljanja nalaza i mišljenja veštaka ili pak zato što su stranke tražile dodatni rok da se izjasne o nalazu i mišljenju veštaka koji su im uručeni na samom ročištu. Ovakvo postupanje veštaka, koje sud nije sankcionisao, bilo je prevashodni razlog za osmogodišnje trajanje prvostepenog postupka.

Prethodno navedeni stav o izostanku sankcije suda zbog kašnjenja u obavljanju veštačenja koje je doprinelo povredi prava na suđenje u razumnom roku Ustavni sud je ponovio u većem broju svojih odluka.¹²⁸

126 Stav 22–24 presude ESLJP od 18. decembra 2003. godine u predmetu *Pena protiv Portugalije* (*Pena c. Portugal*), br. predstavke 57323/00 (dostupna samo na francuskom jeziku).

127 Stav 42–44 presude ESLJP od 17. januara 2002. godine u predmetu *Cirikakis protiv Grčke* (*Tsirikakis c. Grèce*), br. predstavke 46355/99 (dostupna samo na francuskom jeziku).

128 Vidi, pored ostalih, Odluke UŽ-5269/2011 od 26. 03. 2014. godine i UŽ-4981/2011 od 05. 02. 2014. godine.

U Odluci Ustavnog suda UŽ-4073/2011 od 3. 07. 2014. godine utvrđen je doprinos Zavoda za sudsko veštačenje iz N. S. neprimereno dugom trajanju radnog spora, jer je nalaz veštaka sudu dostavljen dve godine nakon određivanja veštačenja.

ESLJP naročito ukazuje na problem institutâ sudske medicine, koji su u pojedinim državama jedino nadležni za obavljanje medicinskih veštačenja, da obezbede odgovarajući broj veštaka kako bi se veštačenja obavljala u primerenom roku koji ne bi doprinosio kašnjenjima sudskih postupaka (npr. u već pomenutom predmetu *Martins Moreira protiv Portugalije*).

Još jedan uočen problem u pogledu veštačenja jeste nepoštovanje zadatog okvira predmeta veštačenja. ESLJP u predmetu *Versini protiv Francuske*¹²⁹ ističe da je veštak prekoračio granicu svog zadatka koji se sastojao samo u proceni pretrpljene štete, što je navelo podnosioca predstavke da zahteva nova veštačenja i doprinelo produžavanju postupka. ESLJP ne prestanto podseća „da je veštak nezavisan u sastavljanju svog izveštaja, ali da je pod kontrolom provosudnih organa, koji su dužni da obezbede dobro odvijanje veštačenja“.

Zloupotreba procesnih ovlašćenja koja nije sankcionisana

Sud je dužan da sankcioniše procesnu nedisciplinu okrivljenog i njegovog branioca, pa ako to ne čini i zbog toga suđenje dugo traje, povređeno je pravo stranke na suđenje u razumnom roku. U konkretnom slučaju, zbog izostanka okrivljenog i njegovih branilaca sa zakazanih pretresa odloženo je 20 od ukupno zakazanih 23 pretresa.¹³⁰

Ustavni sud je u većem broju odluka ukazao na zakonsku obavezu sudova da spreče zloupotrebu procesnih ovlašćenja učesnika u sudskom postupku i da takvo ponašanje sankcionišu.

U Odluci UŽ-3168/2010 od 24. 12. 2013. godine Ustavni sud je ocenio da se prvenstveni razlog zbog koga krivični postupak nije okončan pravosnažnom meritornom odlukom pre nastupanja apsolutne zastarelosti krivičnog gonjenja nalazi u činjenici da sud vrlo često nije bio

¹²⁹ Stav 29. presude ESLJP od 10. jula 2001. godine u predmetu *Versini protiv Francuske* (*Versini c. France*), br. predstavke 40096/98 (dostupna samo na francuskom jeziku).

¹³⁰ Rešenje Vrhovnog kasacionog suda Ržk 36/2014 od 19. 03. 2015. godine.

u mogućnosti da na glavnom pretresu obezbedi prisustvo okrivljenog. Iako je sud pozivao okrivljenog i potom donosio naredbe o njegovom privođenju, koje uglavnom nisu bile sprovedene zbog nemogućnosti policije da okrivljenog pronađe, sud nije preduzeo procesne mere koje je imao na raspolaganju kako bi obezbedio prisustvo okrivljenog i nesmetano odvijanje krivičnog postupka. Naime, sud je imao mogućnost da bez predloga javnog tužioca okrivljenom odredi pritvor, ali je spise predmeta dostavio javnom tužiocu radi stavljanja pisanog predloga za određivanje pritvora. Opštinski javni tužilac vratio je spise bez formalnog predloga za određivanje pritvora, što je sve skupa dodatno i nepotrebno produžilo trajanje postupka.

Analizirajući postupanje prvostepenog suda u jednoj parnici, Ustavni sud je uočio izrazitu neefikasnost. Konstatovao je da je prvo ročište zakazano devet i po meseci posle podnošenja tužbe i da je sud propustio da preduzme mere koje su mu stajale na raspolaganju da bi sprečio zloupotrebu procesnih ovlašćenja tuženih, jer je zbog nepostupanja tuženih po nalogima suda da dostave uredna punomoćja u toku 2009. godine od četiri zakazana ročišta održano samo jedno.¹³¹

Ustavni sud je u Odluci UŽ-2485/2010 od 14. 02. 2013. godine istakao da parničnim postupkom rukovodi sud a ne stranke u sporu i ponovio da je obaveza suda da se stara da se postupak sprovodi bez odugovlačenja i da spreči svaku zloupotrebu procesnih ovlašćenja parničnih stranaka. Ocenio je da nema racionalnog opravdanja za dvogodišnju neaktivnost suda u sporu koji traje duže od deset godina samo zato što su stranke predložile da se rasprava odloži radi pokušaja mirnog rešenja spora.

Sudske greške u primeni prava

U ranije pomenutoj presudi *Bock protiv Nemačke* ESLJP navodi da pravna greška koju počinu neki sudija može da bude uzrok žalbe i, samim tim, produžetka postupka. Ako bi iz toga svaki put proisticalo kršenje prava na poštovanje razumnog roka, došli bismo do priznavanja „prava na besprekorne sudske odluke“.

ESLJP smatra da greška koja se može pripisati nekom sudu može da opravda zaključak o kršenju prava na suđenje u razumnom roku, ali samo u kombinaciji sa drugim činiocima. Tako je u presudi *Rashid protiv Bugarske*

¹³¹ Odluka UŽ-5519/2010 od 22. 06. 2013. godine.

ske (II)¹³² istaknuto da je kašnjenje uglavnom bilo posledica uzastopnih vraćanja predmeta od strane viših sudova prvostepenom sudu zbog nepravilnog pozivanja svedoka, ali i zbog nepoštovanja drugih proceduralnih pravila. U slučaju *Kemmache protiv Francuske* konstatovan je propust nacionalnog suda da razdvoji krivični postupak protiv podnosioca predstave od postupka protiv drugih optuženih u odnosu na koje se čekala ekstradicija.

Inertnost suda u dokaznom postupku

Inertnost suda u dokaznom postupku može takođe biti uzrok kašnjenja u sudskim postupcima.

ESLJP je konstatovao neefikasno postupanje sudova u sledećim slučajevima: kada sud nije odjednom zahtevao dostavljanje celokupne potrebne dokumentacije od nadležnih državnih organa, nego u nekoliko navrata¹³³; kada je četiri godine proveravano zdravlje stranke i njena nesposobnost da bude saslušana u postupku, umesto da se donese presuda na osnovu raspoloživih dokaza¹³⁴; kada je u brakorazvodnoj parnici odlučivano devet godina, a pri tome se postupajući sud uglavnom bavio poslovnom sposobnošću podnosioca predstave, a ne pribavljanjem i ocenom drugih dokaza neophodnih za presuđenje¹³⁵; kada je odugovlačen postupak za utvrđivanje očinstva zbog toga što je tuženi izbegavao da se podvrgne DNK analizi, umesto da se konačno presudi na osnovu pravila o teretu dokazivanja¹³⁶; kada su se ročišta zakazivala u prevelikim razmacima u postupku vršenja roditeljskog prava koji je prethodio ravadu braka, gde je sporost postupka primoravala stranke

132 Stav 82. presude ESLJP od 5. juna 2008. godine u predmetu *Rašid protiv Bugarske (II)* (*Rashid c. Bulgarie*. No. 2), br. predstave 74792/01 (dostupna samo na francuskom jeziku).

133 Stav 53 presude od 4. marta 2004. godine u predmetu *Muženjak protiv Hrvatske*, br. predstave 73564/01 (službeni prevod presude dostupan na hrvatskom jeziku na veb-strani www.hudoc.echr.coe.int, pristupljeno 23. 4. 2018).

134 Vidi stav 34 presude ESLJP od 20. novembra 2007. godine u predmetu *Popović protiv Srbije*, br. predstave 38350/04 (presuda je dostupna na srpskom jeziku na www.vk.sud.rs).

135 Stav 49 presude ESLJP od 29. marta 1989. godine u predmetu *Bok protiv Nemačke* (*Bock v. Germany*), br. predstave 11118/84.

136 Stavovi 39 i 45 presude od 7. februara 2002. g. u predmetu *Mikuljić protiv Hrvatske*, br. predstave 53176/99 (službeni prevod presude dostupan na hrvatskom jeziku na veb-strani www.hudoc.echr.coe.int, pristupljeno 23. 4. 2018).

da stalno reaktuelizuju podatke o svojim prihodima, što je bilo osnov za osporavanje podataka druge stranke.

4. ZNAČAJ SLUČAJA ZA PODNOSIOCA PREDSTAVKE

Slučajevi koji, prema svim okolnostima, imaju poseban značaj za podnosioca predstavke ili za njega postoji rizik zbog odugovlačenja postupka, zahtevaju naročitu marljivost u postupanju, odnosno posebnu i izuzetnu hitnost, jer se i realno kraće vreme trajanje postupka može smatrati nerazumnim. Pravna sigurnost zahteva da pravo na pravično suđenje u razumnom roku bude zaštićeno i u prvostepenom i u žalbenom, odnosno instancionom postupku.

Ako je sud preopterećen nerešenim predmetima, izgrađeni standardi ESLJP nalažu da se predmeti tada rešavaju po prioritetu ili po posebnom značaju za podnosioca, a ne po redosledu prijema predmeta u sud.¹³⁷

Podnosilac predstavke u slučaju *Frydlender protiv Francuske*¹³⁸ žalio se na dužinu trajanja postupka u radnom sporu, koji je trajao od 1986. do 1995. godine, pa je Evropski sud za ljudska prava (ESLJP) ovim presedom utvrdio povredu prava na suđenje u razumnom roku, navodeći da se „razumnost dužine postupka mora procenjivati u svetlu okolnosti slučaja s obzirom na sledeća merila: složenost slučaja, ponašanje podnosioca predstavke i nadležnih vlasti, kao i s obzirom na to **koliko je za podnosioca predstavke bio značajan predmet spora**“¹³⁹.

Opšta je ocena da krivični postupci treba da se odvijaju brže od građanskih parnica. Suđenje u razumnom roku u krivičnom postupku ima za cilj da se izbegne situacija da neko okrivljeno lice ostane predugo u neizvesnosti o svojoj sudbini, posebno ako se nalazi u pritvoru.

U krivičnim stvarima – zahtev za poštovanje razumnog roka često je u vezi sa članom 5 stav 3 EKLJP, budući da u slučaju nepotrebnog produženja sudskog postupka „pritvor pre suđenja može biti nezakonit, jer se ne

137 Izveštaj CEPEJ, Izdanja Saveta Evrope, F-67075 Strasbourg Cedex. Autor: Françoise Calvez, ažurirao 2012. Nicolas Régis.

138 Stav 43 presude ESLJP od 27. juna 2000. godine u predmetu *Fridlender protiv Francuske* (*Frydlender v. France*), br. predstavke 30979/96.

139 Komentar Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, JP „Službeni glasnik“, Beograd 2017, str. 141.

može smatrati da je pritvor u skladu sa članom 5 stav 3 EKLJP, ako vreme njegovog trajanja nije više razumno¹⁴⁰.

Poseban značaj za podnosioca predstavke postoji i u slučaju zaprećene doživotne kazne zatvora ili neke druge ozbiljne kazne.

U krivičnim predmetima, član 6 stav 1 EKLJP garantuje i da lice izloženo krivičnom gonjenju ne ostane predugo u stanju pravne neizvesnosti o svojoj sudbini.¹⁴¹

U građanskim stvarima može se zbog velike važnosti predmeta za podnosioca predstavke zahtevati posebna ekspeditivnost, naročito za one predmete koji su zakonom određeni kao hitni ili naročito hitni¹⁴², kao što je to konstatovano u predmetu *Jevremović protiv Srbije*¹⁴³, odnosno *Simić protiv Srbije*¹⁴⁴, ako bi za podnosioca predstavke mogla da nastane nenadoknadviva šteta ili se radi o takvoj prirodi predmeta da se, prema okolnostima slučaja, zahteva brže postupanje od uobičajenog. ESLJP podseća da je u radnim sporovima neophodna posebna ažurnost (*Ruoto- lo protiv Italije*, presuda od 27. februara 1992. godine, serija A broj 230-D, str. 39, stav 17), kao i da se ovaj zahtev dodatno pojačava u odnosu na države gde domaći zakon predviđa da se takvi predmeti moraju rešavati sa posebnom hitnošću (videti, pored ostalih, *Stevanović protiv Srbije*, broj 26642/05, st. 53 i 55, od 9. oktobra 2007. godine). Isto se odnosi na obavezu nacionalnog suda da postupa sa dužnom pažnjom¹⁴⁵.

Očuvanje porodičnih veza, odlučivanje o starateljstvu nad decom, vršenju roditeljskog prava, dosuđivanju izdržavanja u postupku razvoda braka, takođe, zahtevaju da sud postupa brzo.

140 Mole N. and Harby C. *A guide to the implementation of Article 6. of the ECHR*, Human Rights handbooks, No 3, Directorate General of Human Rights, Council of Europe, 2001, str. 26. Vidi stavove 52–54 presude *Kreps v. Poljske* (videti gore u napomeni br. 71).

141 Videti presudu *Grujović protiv Srbije* (videti gore u napomeni br. 72) – postupak je do donošenja odluke ESLJP trajao osam godina pred dve sudske instance. Vidi gore i *Nahmanović protiv Rusije* (u napomeni br. 72), te presudu od 24. juna 2010. godine u predmetu *Velijev protiv Rusije* (*Velijev v. Russia*), br. predstavke 24202/05.

142 Član 14 stav 1, član 210 (pritvor) i član 143 Zakonika o krivičnom postupku, čl. 204, 280 i 332 (hitno postupanje) ili čl. 285 (naročito hitno postupanje) Porodičnog zakona, član 41 stav 3 Zakona o zabrani diskriminacije, član 23 stav 4 Zakona o zaštiti uzbunjivača, član 17 stav 1 i član 32 stav 1 Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu, član 284 stav 4 Zakona o parničnom postupku, član 15 stav 1, član 81 stav 3 i član 143 stav 2 Zakona o izvršenju i obezbeđenju.

143 Stav 81 presude *Jevremović protiv Srbije* (videti gore napomenu br. 16).

144 Stav 18 presude ESLJP u predmetu *Simić protiv Srbije*, br. predstavke 29908/05.

145 Stav 41 presude od 31. maja 2007. godine u predmetu *Mihajloski protiv Makedonije*, br. predstavke 44221/02.

Slučajevi starateljstva nad decom moraju se brzo rešavati kao u predmetu *Hokkanen protiv Finske*¹⁴⁶, što važi i za premet *Olsson protiv Švedske*¹⁴⁷ u kome ESLJP nije prihvatio kao razumno odlaganje ročišta za šest meseci. Isto tako i uživanje prava na porodični život može biti povredeno nerazumno dužinom trajanja postupka¹⁴⁸.

Posebnu marljivost zahtevaju slučajevi u kojima su roditelji pogođeni vaspitnim merama koje su naložili sudovi ili je u pitanju ograničenje roditeljskih prava.

Dete se može emocionalno vezati za nove hranioce, kao u predmetu *H. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*¹⁴⁹, što zahteva posebnu marljivost, a šesto-godišnji krivični postupak za navodno zlostavljanje deteta nije zadovoljio zahtev za suđenje u razumnom roku jer je uticao na kontakt podnosioca sa detetom¹⁵⁰.

U predmetu *Boca protiv Belgije*¹⁵¹ ESLJP je utvrdio povredu prava na suđenje u razumnom roku jer je postupak za starateljstvo nad detetom u dva stepena suđenja trajao dve godine i tri meseca. Povreda je utvrđena i u porodičnim sporovima koji su trajali četiri godine i 13 dana, kao i tri godine šest meseci i osam dana¹⁵².

U predmetu *Veljkov protiv Srbije*¹⁵³, koji je vođen duže od pet godina pred istim sudom u vreme podnošenja predstavke i neizvršenja privremene mere, zbog čega podnositeljka nije uspela da izgradi odnos sa kćerkom koja je ostala da živi sa ocem, ESLJP je utvrdio propust domaćeg suda i povredu prava na suđenje u razumnom roku i na uživanje prava na poro-

146 Videti (*gore u napomeni br. 59*) *Hokanen protiv Finske* i presudu ESLJP od 27. februara 2003. godine u predmetu *Niderbester protiv Nemačke* (*Niederböster v. Germany*), br. predstavke 39547/98.

147 Stav 72 presude ESLJP od 27. novembra 1992. godine u predmetu *Olson protiv Švedske (II)* (*Olsson v. Sweden No. 2*), br. predstavke 13441/87.

148 Stav 18 presude *Laino protiv Italije* (videti *gore u napomeni br. 67*).

149 Stav 85 presude ESLJP 8. jula 1987. godine u predmetu *H. protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (*H. v. the United Kingdom*), br. predstavke 9580/81.

150 Stav 28, 33 i 34 presude ESLJP od 6. marta 2003. godine u predmetu *Šal protiv Luksemburga* (*Schaal c. Luxembourg*), br. predstavke 51773/99 (dostupna samo na francuskom jeziku).

151 Presuda ESLJP od 15. novembra 2002. godine u predmetu *Boka protiv Belgije* (*Boca v. Belgium*), br. predstavke 50615/99.

152 Presude ESLJP od 27. aprila 2004. godine u predmetu *E. O. i V. P. protiv Slovačke* (*E. O. and V. P. v. Slovakia*), br. predstavke 56193/00 i 57581/00.

153 Presuda ESLJP od 19. aprila 2011. godine u predmetu *Veljkov protiv Srbije* (*Veljkov v. Serbia*), br. predstavke 23087/07.

dični život, budući da domaći sud nije pokazao dovoljnu pažnju i posebnu marljivost u rešavanju ovog predmeta.

Međutim, u slučaju *Damjanović protiv Srbije*¹⁵⁴ Sud je zaključio da za neizvršenje presude o poveravanju dece država ne snosi odgovornost, budući da su teškoće u predaji dece bile uzrokovane, pre svega, time što su deca odbijala da odu kod majke.

Posebna ekspeditivnost zahteva se ne samo za sporove o građanskom statusu¹⁵⁵ i pravnoj sposobnosti¹⁵⁶, već se odnosi i na uživanje prava na poštovanje porodičnog života, brakorazvodne postupke, vršenje roditeljskog prava, održavanje kontakta roditelja i njihovih srodnika sa maloletnom decom, kao i na predmete u kojima se odlučuje o poslovnoj sposobnosti zbog narušenog mentalnog zdravlja¹⁵⁷, ili neizlečivih bolesti¹⁵⁸ ili za naknadu štete koju traže oboleli od HIV-a¹⁵⁹.

Postupci u oblasti radnih sporova moraju se rešavati sa posebnom ekspeditivnošću jer se odnose na profesionalni status podnosioca predstavke ili njegovu egzistencijalnu ugroženost.

Kad se podnosilac predstavke žali zbog dugog trajanja postupka u predmetu radnog spora koji je od posebnog značaja za podnosioca, a svojim ponašanjem je doprineo dužem trajanju postupka, sud zbog takvog njevogovog ponašanja može i odbiti aplikaciju, kao u slučaju *Karra protiv Grčke*¹⁶⁰, jer se kašnjenje zbog ponašanja podnosioca, u okviru opšteg roka

154 Presuda ESLJP od 18. novembra 2008. godine u predmetu *Damjanović protiv Srbije*, br. predstavke 5222/07 (presuda je dostupna na srpskom jeziku na veb-strani www.hudoc.echr.coe.int, pristupljeno 26. 4. 2018).

155 Presuda ESLJP od 24. aprila 2003. godine u predmetu *Silvester protiv Austrije* (*Sylvester v. Austria*), br. predstavke 36182/97 i 40104/98.

156 Stav 17 presude ESLJP u predmetu *Gana protiv Italije*, br. predstavke 13024/87; stav 49 presude *Bok protiv Nemačke* (*videti gore u napomenama br. 69 i 135*).

157 Presuda ESLJP od 5. jula 1999. godine u predmetu *Mater protiv Slovačke* (*Matter v. Slovakia*), br. predstavke 31534/96.

158 Presude ESLJP od 25. septembra 2007. godine u predmetima *De Klerk protiv Belgije* (*De Clerck v. Belgium*), br. predstavke 34316/02 (dostupna samo na francuskom jeziku); *X. protiv Francuske* (*X v. France*), od 31. marta 1992. godine, br. predstavke 18020/91, *Anra protiv Francuske* (*Henra v. France*), od 29. aprila 1998. godine, br. predstavke 36313/97.

159 Presuda *A. i drugi protiv Danske* (*videti gore u napomeni br. 79*).

160 Stav 20 presude ESLJP u predmetu *Kara protiv Grčke* (*Karra v. Greece*), br. predstavke 4849/02 (presuda je dostupna na srpskom jeziku na veb-strani www.hudoc.echr.coe.int, pristupljeno 26. 4. 2018).

kašnjenja, ne može pripisati državi. Slično je ESLJP zaključio i u slučaju *Ciricosta and Viola protiv Italije*¹⁶¹ koji se ticao povrede imovinskih prava podnosioca predstavke povodom njihovog otpuštanja sa posla, kada je našao da 15 godina, koliko traje navedeni postupak, ne predstavlja povredu principa suđenja u razumnom roku, jer su podnosioci predstavke zahtevali odlaganje 17 ročišta, a u šest navrata se nisu protivili odlaganju koje je predlagala suprotna strana¹⁶². Isto je i ako podnositelj predstavke nije prisustvovao raspravama, ali izostanak sa samo jednog ročišta ESLJP nije smatrao dovoljnim opravdanjem, s obzirom na razloge koji su uzrokovali nerazumno dužinu trajanja postupka zbog propusta države, u predmetu od značaja za podnosioca¹⁶³.

U radnim sporovima „zaposleni koji smatra da (je) nepravedno suspendovan ima važan lični interes da odmah dobije sudsku odluku o zakonitosti takve mere“, što je ESLJP naglasio u ranije pomenutom predmetu *Obermeier protiv Austrije*, budući da je u ovom predmetu postupak trajao devet godina, dok nije smatrao da se radi o nerazumno dugom postupku u radnom sporu *Stoidis protiv Grčke*¹⁶⁴ koji je pred tri instance trajao šest godina i jedan mesec. Međutim, postupak koji se vodio zbog viška zaposlenih i otpuštanja sa posla koji je trajao četiri godine i sedam meseci nije zadovoljio zahtev za suđenje u razumnom roku¹⁶⁵.

Posebna marljivost zahteva se i za sporove u vezi s penzijama¹⁶⁶ i invalidninama¹⁶⁷ – koji su trajali tri godine i tri meseca, odnosno četiri godine i osam meseci, što nije zadovoljilo zahtev suđenja u razumnom roku.

Na poseban značaj predmeta za podnosioca mogu uticati i okolnosti vezane za njegovu ličnost, kao što je starost podnosioca koji traži priznava-

161 Stav 29 presude ESLJP od 4. decembra 1995. godine u predmetu *Ćirikosta i Viola protiv Italije* (*Ciricosta and Viola v. Italy*), br. predstavke 19753/92.

162 Evropski sistem ljudskih prava, Slavoljub Carić, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu – Fakultet za ekonomiju i inženjerski menadžment u Novom Sadu, 2011, strana 273.

163 Stav 84 presude *Jevremović protiv Srbije* (videti gore u napomenama br. 16 i 143).

164 Presuda ESLJP od 17. maja 2001. godine u predmetu *Stoidis protiv Grčke* (*Stoidis v. Greece*), br. predstavke 46407/99.

165 Presuda ESLJP od 1. februara 2001. godine u predmetu *Fernandes Kaskao protiv Portugalije* (*Fernandes Cascao c. Portugal*), br. predstavke 37845/97 (dostupna samo na francuskom jeziku).

166 Stav 46 presude *Počuča protiv Hrvatske* (videti gore u napomeni br. 125).

167 *Čikardi protiv Italije* (v. gore u napomeni br. 57) i *Zironi protiv Italije* (*Zironi c. Italie*), br. predstavke 37079/97 (dostupna samo na francuskom jeziku).

nje nekog prava¹⁶⁸ ili postupak u vezi s instaliranjem telefonske linije u stanu invalidne osobe u poznim godinama života¹⁶⁹.

Zdravstveno stanje i ugroženost života podnosioca predstavke zahtevaju posebnu hitnost, jer neizlečiva bolest skraćuje životni vek. Od državnih organa se zahteva posebna ekspeditivnost kada je podnosilac predstavke oboleo od teške i neizlečive bolesti i kad se njegovo zdravstveno stanje ubrzano pogoršava¹⁷⁰.

U već pomenutom predmetu *V. A. M. protiv Srbije* zahtevala se posebna marljivost, jer se radilo o sporu zbog vršenja roditeljskog prava i zbog toga što je podnositeljka predstavke bila HIV pozitivna. ESLJP u ovoj presudi, između ostalog, navodi: „Pitanja obuhvaćena tim postupkom očigledno (su) bila od posebnog značaja kako za podnositeljku predstavke tako i za njeno dete i zato su domaće vlasti morale da im posvete posebnu pažnju... podnositeljka predstavke je i sama HIV pozitivna što je činjenica koja je u najmanju ruku bila poznata Centru za socijalni rad (koji je i sam državna ustanova uključena u postupak) i to je zahtevalo posebnu pažnju“.

U predmetu *Henra protiv Francuske*, ESLJP je naglasio da je „ono što je bilo u pitanju za podnosioca, koji je bio HIV pozitivan od rođenja... zahtevalo izuzetnu revnost, bez obzira na broj predmeta koje je trebalo rešavati“¹⁷¹.

Naknada štete žrtvama nesrećnih slučajeva zahteva hitnost u postupanju, da bi žrtva od sebe otklonila štetu ili obezbedila troškove lečenja ili da u slučaju smrti ne budu lišena finansijske podrške lica koja je poginuli izdržavao.

Sudovi su dužni da hitno postupaju i u predmetima u kojima podnosioci predstavke traže naknadu štete zbog teških telesnih povreda zadobijenih

168 Presuda ESLJP od 9. marta 2004. godine u predmetu *Jablonska protiv Poljske* (*Jablonská v. Poland*), br. predstavke 60225/00.

169 Stav 25 presude ESLJP od 10. maja 2007. godine u predmetu *Pantaleon protiv Grčke* (*Pantaleon c. Grèce*), br. predstavke 6751/05 (dostupna samo na francuskom jeziku), kao i stav 61 presude Velikog veća ESLJP od 16. septembra 1996. godine u predmetu *Zisman protiv Nemačke* (*Süssmann v. Germany*), br. predstavke 20024/92.

170 Presuda ESLJP od 24. maja 2006. godine u predmetu *Georgi protiv Rumunije* (*Georgi c. Roumanie*), br. predstavke 58318/00 (dostupna samo na francuskom jeziku).

171 Presuda *Anra protiv Francuske* (*videti gore u napomeni br. 125*).

u saobraćajnim nezgodama¹⁷², zbog nesavesnog lečenja ili lekarske greške¹⁷³, torture, ili policijskog nasilja¹⁷⁴.

Posebna ili naročita hitnost postoji u slučajevima vraćanja pasoša¹⁷⁵ i ostvarenja prava na obrazovanje¹⁷⁶.

ESLJP zahteva brže postupanje i u predmetima u kojima brzorastuća inflacija ima negativan efekat na naknadu koju zahteva podnosilac¹⁷⁷ ili u kojima bi nerazumna dužina postupka mogla da nanese štetu poslovnim interesima podnosioca predstavlja.¹⁷⁸

ESLJP nastoji da izmiri pitanje razumnog vremenskog roka sa pitanjem primerenog provođenja pravde, pozivajući domaće sudove koji imaju zaostale predmete da predmete obrađuju po značaju, a ne samo po redosledu prijema. To implicitno sugerise da se predmeti rešavaju po posebnom značaju koji imaju za podnosioca¹⁷⁹.

Ustavni sud u postupcima po ustavnim žalbama zbog povrede prava na suđenje u razumnom roku uvek razmatra i pitanje značaja predmeta spora za podnosioca, polazeći od prakse ESLJP.

Po nalaženju Ustavnog suda, radni sporovi u kojima se odlučuje o zahtevima za poništaj rešenja o otkazu ugovora o radu, vraćanju na rad i isplati zarade imaju poseban značaj u egzistencijalnom smislu za podnosiocce i stoga iziskuju da se o takvim zahtevima odluči u razumnom roku.¹⁸⁰

172 U presudi *Ginčo protiv Portugalije* (videti gore u napomeni br. 110) ESLJP je utvrdio povredu prava na suđenje u razumnom roku zbog toga što je postupak za naknadu štete trajao tri godine i 10 meseci u jednom stepenu

173 Presude ESLJP u predmetima *Marčenko protiv Rusije* (*Marchenko v. Russia*), od 5. oktobra 2006. godine, br. predstavke 29510/04; i *R. P. D. protiv Poljske* (*R. P. D. v. Poland*), od 19. oktobra 2004. godine, br. predstavke 77681/01.

174 Stav 70 presude *Krastanov protiv Bugarske* (videti gore u napomeni br. 75) i stav 120 presude *Kalok protiv Francuske* (vidi gore u napomeni br. 77).

175 Vidi gore u napomeni br. 94 presudu *Napijalo protiv Hrvatske* (u kojoj je postupak trajao tri godine, šest meseci i osam dana).

176 Presuda ESLJP u predmetu *Oršuš i drugi protiv Hrvatske*, br. predstavke 15766/03.

177 Stav 35 presude ESLJP od 30. oktobra 1998. godine u predmetu *Podbielski v. Poljske* (*Podbielski v. Poland*), br. predstavke 27916/95.

178 Stav 62 presude *Stratežis e kominikasjon & Dimulen protiv Belgije* (videti gore u napomeni br. 26).

179 Presuda *Union Alimentaria Sanders S. A. protiv Španije* (videti gore u napomeni br. 87).

180 Videti, pored mnogih drugih, Odluke UŽ-7075/2014 od 15. 09. 2016. godine, UŽ-7464/2014 od 23. 06. 2016. godine, UŽ-11080/2013 od 14. 04. 2016. godine, UŽ-2403/2013 od 02. 07. 2015. godine i UŽ-1190/2010 od 20. 10. 2011. godine

Ustavni sud je ocenio da je poseban značaj za podnosioca imao parnični postupak za naknadu štete zbog oštećene mašine za izradu plastičnih delova koju podnosilac nije mogao da koristi u svojoj redovnoj delatnosti krivicom tuženog i da tako ostvaruje prihode.¹⁸¹

Veliki značaj za podnosiocima imaju i sporovi za naknadu štete zbog povreda zadobijenih u saobraćajnoj nezgodi¹⁸², prilikom obavljanja poslova i zadataka u vojsci¹⁸³ i policiji¹⁸⁴. Isti stav odnosi se i na podnosiocima koji zahteve za naknadu štete zasnivaju na činjenici smrti bliskog lica npr. stradaloga za vreme ratnih dejstava¹⁸⁵ ili na radnom mestu¹⁸⁶.

Ustavni sud je Odlukom UŽ-2654/2009 od 24. 03. 2010. godine utvrdio da je podnosiocu povređeno pravo na suđenje u razumnom roku posebno ceneći činjenicu da podnosilac ima 90 godina, a da ni 16 godina nakon podizanja optužnice nije izvesno kada će se okončati krivični postupak čije je vođenje preuzeo kao oštećeni zbog smrti kćerke koja je nastupila prilikom pružanja medicinske usluge, primenom nedovoljno ispitane metode lečenja ozonom.

U predmetu koji se odnosio na iseljenje iz stana Ustavni sud je stao na stanovište da je odluka o tome od izuzetne važnosti za podnositeljku, „posebno imajući u vidu da je podnositeljka u vreme pokretanja sudskog spora imala nepune 52 godine života, a u vreme njegovog definitivnog okončanja, i to nepovoljno po nju, preko 71 godinu“, te „da su posledice takve odluke ako je ona za stranku nepovoljna, bez obzira na njenu pravnu utemeljenost, daleko teže ako se odnose na lice koje je u podmaklom životnom dobu“.

181 Odluka UŽ-193/2008 od 25. 12. 2008. godine.

182 Odluke UŽ-268/2007 od 24. 02. 2010. i UŽ-3202/2010 od 24. 10. 2012. godine.

183 Odluka UŽ-3630/2012 od 11. 12. 2014. godine.

184 Odluka UŽ-3791/2012 od 12. 11. 2014. godine.

185 Odluka UŽ-8502/2012 od 09. 04. 2015. godine.

186 Odluka UŽ-1282/2012 od 09. 10. 2014. godine.

V Naknada štete u postupku zaštite prava na suđenje u razumnom roku

O DELOTVORNOSTI PRAVNOG SREDSTVA ZA ZAŠTITU PRAVA NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU

Preporuka Komiteta ministara Saveta Evrope Rec (2010)3 o delotvornim pravnim sredstvima za predugo trajanje postupaka od 24. februara 2010. godine,¹⁸⁷ državama članicama, između ostalog, ukazuje da prekomerna kašnjenja u sprovođenju pravde predstavljaju ozbiljnu opasnost, posebno za poštovanje vladavine prava i pristup pravdi; da je preterano dugo trajanje postupaka, često uzrokovano sistemskim problemima, najčešći razlog pokretanja postupaka pred ESLJP, što predstavlja neposrednu pretnju efikasnom radu Suda, a samim tim utiče i na sistem zaštite ljudskih prava zasnovan na EKLJP. Državama članicama se stoga preporučuje:

1. Da preduzmu sve neophodne korake kako bi osigurale da se sve faze domaćih postupaka, bez obzira na njihovu karakterizaciju u domaćem pravu (građansko ili u vezi sa krivičnom optužbom), sprovode u razumnom roku;
2. Da, u tu svrhu, osiguraju da postoje mehanizmi za identifikaciju postupaka kod kojih postoji opasnost da će dugo trajati i koji su osnovni razlozi za to, s ciljem sprečavanja budućih kršenja člana 6;

187 http://vm.ee/sites/default/files/content-editors/Rec_2010_3%20_2_eng.pdf

3. Da priznaju da su, kada sistemski problem uzrokuje prekomerno trajanje postupka, potrebne mere za rešavanje ovog problema i koji su njegovi efekti u pojedinačnim slučajevima;
4. Da osiguraju da postoje pravna sredstva za ubrzanje postupka kod kojih postoji rizik da će dugo trajati, radi sprečavanja preterano dugog trajanja postupka;
5. Da preduzmu sve neophodne korake kako bi se osiguralo da postoje efikasni pravni lekovi pred nacionalnim vlastima za sve sporne tvrdnje o kršenju prava na suđenje u razumnom roku;
6. Da utvrde da postoje takvi pravni lekovi u pogledu svih faza postupaka u kojima može biti utvrđivanje građanskih prava i obaveza ili u vezi sa bilo kakvom krivičnom optužbom;
7. Da, u tu svrhu, kada su postupci postali preterano dugi, obezbede da je povreda prepoznata ili izričito ili suštinski i da se:
 - a) postupak ubrzava, tamo gde je to moguće, ili
 - b) se žrtvama pruža naknada za bilo koju pretrpljenu štetu, ili se, što je najpoželjnije, propisuje
 - c) kombinacija ove dve mere;
8. Da obezbede da se zahtevi za ubrzanje postupaka ili davanje naknade brzo rešavaju od strane nadležnih organa i da predstavljaju efikasan, adekvatan i dostupan pravni lek;
9. Da osiguraju da su iznosi naknade koji se mogu dodeliti razumni i kompatibilni sa sudskom praksom Evropskog suda i, u tom kontekstu, da priznaju jaku, ali oborivu pretpostavku, da dugotrajni postupci rezultiraju uvek naknadom nematerijalne štete;
10. Da razmotre mogućnost pružanja određenih oblika nenovčanih naknada, kao što je umanjenje sankcija ili prekid postupka, gde je to adekvatno, u krivičnom ili upravnom postupku koji je bio preterano dug;
11. Da, tamo gde je to moguće, obezbede retroaktivnost novih mera preduzetih radi rešavanja problema prekomerne dužine trajanja postupka, tako da prijave koje su u postupku pred Sudom mogu biti razrešene na nacionalnom nivou;

Komiteet ministara Saveta Evrope usvojio je 18. septembra 2013. godine¹⁸⁸ **Vodič za dobru praksu u pogledu domaćih pravnih lekova**, sa osnovnim pravnim načelima koja se odnose na delotvoran pravni lek uopšte i koje karakteristike pravni lek mora da ima da bi bio delotvoran. U Vodiču se navodi da je pravno sredstvo kojim se štiti pravo na suđenje u razumnom roku delotvorno ako je dostupno stranci i pogodno da „spreči povredu prava koja može da nastupi, ili da obezbedi odgovarajuće obeštećenje za povredu koja je već nastupila“. Pravna sredstva kojima se sprečava povreda prava na suđenje u razumnom roku moraju biti takva da mogu da se podnesu u svakoj fazi postupka, čime se, pri određivanju dužine postupka, uzima u obzir ukupno trajanje postupka. Vodič daje prikaz dobre sudske prakse, koja može da posluži kao inspiracija državama članicama kada uređuju ovo pitanje.

PRAKSA ESLJP U VEZI SA NAKNADOM ŠTETE

EKLJP štiti pravo na suđenje u razumnom roku u sklopu prava na pravično suđenje (član 6), te propisuje pravo svakog lica u građanskom ili krivičnom postupku na „pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku“. Povreda prava na suđenje u razumnom roku jedno je od osnovnih ljudskih prava čija se povreda najčešće utvrđuje u presudama ESLJP.

Praksa ESLJP u vezi sa povredom prava na suđenje u razumnom roku može se sagledati kroz veoma značajnu presudu **Skordino protiv Italije**¹⁸⁹ od 29. marta 2006. godine, što bi sumirano bilo prepoznato kroz sledeće principe:

1. Država treba da organizuje svoj pravni sistem tako da sudovi mogu da ispune obaveze iz člana 6 EKLJP, uključujući i obavezu da se postupci sprovode u razumnom roku (stav 183);
2. Pravni lek treba da bude delotvoran, adekvatan i dostupan (stav 195);
3. Država treba da obezbedi delotvorne pravne lekove za zaštitu ljudskih prava, pa tako i za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku. Naime, ESLJP je zaključio da je najbolja zaštita kombinacija pravnih lekova – za sprečavanje i zaustavljanje dalje povrede i

188 <https://rm.coe.int/vodic-za-dobru-praksu-u-pogledu-domacih-pravnih-lekova/1680695aaa>

189 Presuda Velikog veća ESLJP od 29. marta 2006. godine u predmetu **Skordino protiv Italije** (*Scordino v. Italy*), br. predstavke 36813/97.

za naknadu štete kada do povrede već dođe (st. 186–189). Delotvornost propisanih pravnih lekova ceniće se s obzirom na to koliko oni stvarno utiču na ubrzavanje donošenja sudske odluke (stav 184);

4. Odgovarajuće i dovoljno zadovoljenje, što podrazumeva i isplatu naknade bez nepotrebnog odlaganja nakon pravosnažnosti odluke o naknadi (stav 198);
5. Principi „pravičnosti“ iz člana 6 EKLJP treba da se poštuju i u postupku odlučivanja o pravičnom zadovoljenju (stav 200);
6. U slučajevima kada domaći sudovi ne dosude uopšte ili dosude znatno manji iznos obeštećenja, takvu odluku moraju uverljivo da obrazlože (stav 204);
7. Prilikom određivanja visine iznosa naknade na nacionalnom nivou kao mere za ubrzanje postupka domaći sudovi mogu da odstupe od iznosa koje ESLJP uobičajeno dodeljuje, ali oni ne mogu da budu nerazumni, uzimajući u obzir pravnu tradiciju i standard života u zemlji (stav 206).

Dakle, možemo da zaključimo da, imajući u vidu navedene principe iz presude *Skordino protiv Italije*, ESLJP može da dosudi naknadu štete podnosiocu predstavke koja se odnosi na period trajanja postupka pred domaćim organima, pretpljeni stres, psihički ili fizički bol ili patnju, ili osećaj nesigurnosti prouzrokovan dužinom postupka. Kada odlučuje o visini nematerijalne štete, Sud uzima u obzir ekonomsku situaciju i visinu standarda u konkretnoj državi. Prema dobro ustaljenoj praksi ESLJP, nacionalni sudovi imaju široko polje slobodne procene kada odlučuju o tome kojom će vrstom mera ubrzati postupke ili koliki će iznos naknade biti dodeljen, ali naknada koja se isplaćuje mora biti razumna po svojoj visini. ESLJP priznaje da naknada može da se razlikuje zavisno od životnog standarda i pravne tradicije u svakoj visokoj strani ugovornici. Važno je da nacionalni sudovi obezbede da se pravni lek koji podnosiocima stoji na raspolaganju smatra delotvornim, adekvatnim i dovoljnim prema standardima ESLJP.

UTVRĐIVANJE VISINE NAKNADE NEMATERIJALNE ŠTETE

Kada je reč o visini naknade, članom 41 EKLJP propisano je da ESLJP može pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj stranci, kada utvrdi povredu Konvencije ili protokola uz nju, ako unutrašnje pravo strane ugovornice u pitanju omogućava samo delimično odštetu.

Dakle, kada utvrdi povredu prava na suđenje u razumnom roku, ESLJP će, po pravilu, dosuditi pravično zadovoljenje u vidu naknade nematerijalne štete. Naime, postoji snažna, ali oboriva pretpostavka da je preterano dugo trajanje postupka uzrokovalo nematerijalnu štetu.¹⁹⁰

U presudi *Apicela protiv Italije* i devet drugih slučajeva protiv Italije,¹⁹¹ ESLJP je utvrdio obrazac za izračunavanje nadoknade visine nematerijalne štete u slučaju povrede prava na suđenje u razumnom roku. Naime, Sud je utvrdio kao opštu smernicu da podnosioci predstavke koji dokažu da je došlo do povrede prava na suđenje u razumnom roku iz člana 6 stav 1 EKLJP, treba da dobiju između 1.000 i 1.500 evra na ime nadoknade za svaku godinu odlaganja donošenja odluke od strane domaćih sudova, odnosno dvostruki iznos u predmetima koji zahtevaju posebnu hitnost, i to bez obzira da li su podnosioci predstavke dobili ili izgubili domaći postupak, ili je postignuto prijateljsko poravnanje. Pri tome, ESLJP može osnovni iznos od 1.000 do 1.500 evra da uveća ili umanjí u odnosu na osnovicu za svaku godinu odlaganja, i to:

- o Osnovni iznos se uvećava ako postoje sledeći činioци:
 - Ukupan iznos se povećava za 2.000 evra ako je odlučivanje u predmetu od izuzetnog značaja za podnosioca predstavke, odnosno zahteva hitnost u postupanju;
 - Ako su u postupku po pravnim lekovima zanemarene faze u postupku koje Sud uzima u obzir;
 - Kada je postupak po pravnom leku zbog kršenja prava neefikasan, bilo u fazi pre utvrđivanja povrede i dobijanja obeštećenja ili u fazi izvršenja odluke o obeštećenju.¹⁹²
- o Osnovni iznos se umanjuje u odnosu na:
 - Broj sudskih instanci koje su postupale u predmetu;
 - Odlaganje u postupku koje je izazvao podnosilac predstavke;
 - Izostanak posebnog značaja odlučivanja u predmetu za podnosioca predstavke;
 - Životni standard u državi;
 - Naknadu koja je dosuđena pred domaćim organima;

190 Presuda Velikog veća ESLJP od 29. marta 2006. godine u predmetu *Apicela protiv Italije* (*Apicella v. Italy*), br. predstavke 64890/01.

191 Isto.

192 Stav 271 presude *Skordino protiv Italije*, 36813/97 (videti gore u napomeni br. 189).

Način na koji je ESLJP ocenjivao da li je visina naknade zbog povrede prava na suđenje u razumnom roku, koju je nadležni sud dosudio, odgovarajuća, pokazuje i odluka u predmetu **Šurbanoska i drugi protiv Makedonije**. Polazeći od navedenih kriterijuma, u ovom predmetu ESLJP je primetio u vezi sa visinom naknade da su „...do sada dosuđeni iznosi naknade koje je dosuđivao Vrhovni sud u predmetima koji se odnose na ‘dužinu postupka’ varirali između 80 i 4.000 evra. Ukupni iznos dodeljen u 46 predmeta bio je 40.610 evra, što je 15–20% ukupnog iznosa koji bi Sud dosudio u uporedivim slučajevima.” Međutim, ESLJP je stao na stanovište da ne može uopšteno ocenjivati da li su ovi iznosi bili odgovarajući iako je očigledno da je u većini predmeta dosuđeni iznos bio ispod ili daleko ispod standarda ESLJP. Ipak, ESLJP je posmatrajući okolnosti konkretnog predmeta i uzimajući u obzir dosuđeni iznos od 4.000 evra za kašnjenje od preko 17 godina, kao i činjenicu da je Vrhovni sud naložio Apelacionom sudu da u roku od tri meseca odluči o tužbenom zahtevu u osnovnom postupku, te da je po tom nalogu postupljeno, zaključio da dosuđeni iznos naknade „nije očigledno nerazuman” s obzirom na praksu ESLJP u sličnim predmetima protiv Makedonije.¹⁹³

U predmetu **Vokurka protiv Češke Republike**¹⁹⁴, iznos naknade na nacionalnom nivou bio je 66,7% iznosa naknade koju bi dodelio ESLJP u sličnim predmetima protiv Češke Republike, što je za ESLJP bilo prihvatljivo. Osim toga, ukazuje se da bi iznos od oko 45% od iznosa koji bi ESLJP dosudio u sličnim predmetima, isplaćen na nacionalnom nivou, bio prihvatljiv za ESLJP.

POSTUPANJE ESLJP U ODNOSU NA SRBIJU

Počevši od presude ESLJP u predmetu **Vinčić i drugi protiv Srbije**, podnosioci predstavljeni imaju obavezu da u skladu sa principom supsidijarnosti iskoriste ustavnu žalbu, kao delotvorno pravno sredstvo, pre podnošenja predstavljenke Sudu u Strazburu. ESLJP dosledno primenjuje ovaj princip, pa se predstavljenke podnete pre iscrpljivanja domaćih pravnih lekova odbacuju.

Međutim, u novijem periodu povodom pritužbi podnosilaca na suđenje u razumnom roku, ESLJP uzima u obzir i predstavljenke podnete protiv Srbije iako su podnosioci prethodno ostvarili pravo na pravično zadovoljenje

193 Stavovi 38–39 odluke ESLJP o prihvatljivosti od 31. avgusta 2010. godine u predmetu **Šurbanoska i drugi protiv Makedonije**, br. 36665/03.

194 Stav 30 odluke ESLJP o prihvatljivosti **Vokurka protiv Češke Republike** od 16. oktobra 2007. godine, br. predstavljenke 40552/02.

pred Ustavnim sudom. Odlukama Ustavnog suda u nekim slučajevima samo je priznata povreda, a nije utvrđeno pravo na naknadu nematerijalne štete, a u nekima je utvrđeno i pravo na naknadu nematerijalne štete, ali su dosuđeni iznosi bili znatno niži od onih koje bi dosudio ESLJP.

U predmetu *Savić i drugi protiv Srbije*¹⁹⁵ ESLJP je prvi put razmatrao pitanja koja je država istakla u odbrani, odnosno da su podnosioci predstavnici izgubili status žrtve i da je utvrđivanje povrede prava i dosuđivanje naknade nematerijalne štete od strane Ustavnog suda predstavljalo dovoljno obeštećenje za kršenje prava podnosioca na suđenje u razumnom roku. ESLJP je „razmatrajući meritum, podsetio na to da status ‘žrtve’ podnosilaca predstavnici, u smislu člana 34 Konvencije, zavisi od činjenice da li su domaći organi priznali, bilo izričito ili prećutno, navodnu povredu Konvencije i, ako je neophodno, pružili odgovarajuće obeštećenje u vezi sa povredom“. ESLJP je u presudi konstatovao da je „Ustavni sud utvrdio da je povređeno pravo podnosioca predstavnici na suđenje u razumnom roku, čime je potvrdio povredu na koju se podnosioci žale i delotvorno zadovoljio prvi uslov utvrđen praksom Suda“.

Međutim, ESLJP je dalje istakao da „status žrtve podnosilaca predstavnici zavisi od toga da li je pruženo obeštećenje bilo adekvatno i dovoljno, s obzirom na pravično zadovoljenje, kako je propisano članom 41 Konvencije“. S tim u vezi, Sud je podsetio da se „u predmetima koji se odnose na dužinu trajanja postupka, jedna od karakteristika dovoljnog obeštećenja, koje može da otkloni status žrtve stranke, odnosi na dodeljeni iznos. Ovaj iznos zavisi, posebno, od karakteristika i delotvornosti pravnog leka. Stoga su zemlje, kao Srbija, koje su izabrale pravno sredstvo i za ubrzanje postupka i određivanje obeštećenja, slobodne da dodele iznose koji, iako su niži od onih koje dodeljuje Sud, nisu nerazumni“. ESLJP je istakao da se „ocena toga da li se dodeljeni iznos može smatrati razumnim mora sagledati u svetlu svih okolnosti slučaja. Ovo uključuje ne samo trajanje postupka u konkretnom slučaju, već i vrednost dosuđenog iznosa u svetlu životnog standarda države u pitanju i činjenice da će naknada štete na osnovu nacionalnog sistema generalno biti dosuđena i isplaćena mnogo brže nego što je to slučaj ako o predmetu odlučuje Sud na osnovu člana 41 Konvencije“. Imajući u vidu sve okolnosti konkretnog slučaja, ESLJP je smatrao da „iznosi koji su dosuđeni podnosiocima ne mogu da budu smatrani dovoljnim, odnosno da ne predstavljaju odgovarajuće obešte-

195 Presuda ESLJP od 5. aprila 2016. godine u predmetu *Savić i drugi protiv Srbije*, br. predstavnici: 22080/09; 56465/13; 73656/14; 75791/14; 626/15; 629/15; 634/15 i 1906/15.

ćenje za pretrpljene povrede". ESLJP zaključuje da podnosioci predstavki nisu izgubili status žrtve. S obzirom na navedeno, ESLJP je zaključio da je u ovom predmetu dužina postupka bila preterana i da nije ispunila zahtev razumnog roka, iz kog razloga je utvrdio da je podnosiocima povređen član 6 stav 1 EKLJP i dosudio im određene iznose na ime naknade nematerijalne štete i troškova postupka.

Nakon presude *Savić i drugi protiv Srbije* od 5. aprila 2016. godine, ESLJP je, u sastavu od tri člana Odbora, ocenjujući osnovanost pritužbi u nekoliko slučajeva¹⁹⁶, ponovo ukazao na svoje stavove o statusu žrtava podnosioca predstavki i zaključio da je u ovim predmetima dužina postupka bila prekomerna i nije ispunila zahtev „razumnog roka“, zbog čega je utvrdio povredu člana 6 stav 1 EKLJP.

U presudama *Ković i drugi protiv Srbije* od 4. aprila 2017. godine i *Borović i drugi protiv Srbije* od 11. aprila 2017. godine, ESLJP je potvrdio još jednom stav „da status žrtve podnosioca predstavke, u smislu člana 34 Konvencije, zavisi od činjenice da li su domaći organi priznali, bilo izričito ili prećutno, navodnu povredu Konvencije i da li su, ako je neophodno, pružili odgovarajuće obeštećenje s tim u vezi. Tek kada se ispune ovi uslovi, supsidijarna priroda zaštitnog mehanizma Konvencije isključuje razmatranje predstavke“. ESLJP je konstatovao da je Ustavni sud utvrdio da je pravo podnosioca predstavki na suđenje u razumnom roku povređeno, ali da se iznosi dosuđeni podnosiocima predstavki ne mogu smatrati dovoljnim i da, prema tome, ne predstavljaju odgovarajuće obeštećenje za pretrpljene povrede.

U presudi *Momčilović protiv Srbije* od 5. decembra 2017. godine, ESLJP je podvukao da je Vlada (kao i u ostalim predmetima) istakla prigovor gubitka statusa žrtve na strani podnosioca, jer je Ustavni sud prethodno utvrdio po-

196 Presude ESLJP u predmetima:

Prohaska, Prodanić i drugi protiv Srbije, br. predstavke 63003/10, 20441/11 i 3931/14;

Marković protiv Srbije, br. predstavke 70661/14;

Jovanović protiv Srbije, br. predstavke 29763/07;

Blagojević protiv Srbije, br. predstavke 63113/13;

Ković i drugi protiv Srbije, br. predstavke 39611/08;

Borović i drugi protiv Srbije, br. predstavke 58559/12;

Janković protiv Srbije, br. predstavke 23915/15;

Stokić protiv Srbije, br. predstavke 26308/15;

Joksimović protiv Srbije, br. predstavke 37929/10;

Momčilović i drugi protiv Srbije, br. predstavke 16254/08 (i još dve predstavke);

Hrustić i drugi protiv Srbije, 8647/16 (i još dve predstavke).

vredu prava na suđenje u razumnom roku i dosudio im određene iznose na ime pretrpljene nematerijalne štete. Razmatrajući pomenuti prigovor Vlade, ESLJP je ponovio da „status žrtve podnosioca predstavki zavisi od toga da li je obeštećenje koje je dosuđeno podnosiocima bilo odgovarajuće i dovoljno, kao i da ovaj iznos zavisi posebno od karakteristika i delotvornosti pravnog sredstva“. Stoga, „države koje su se, kao Srbija, odlučile za pravno sredstvo osmišljeno i da ubrza postupak i da se dosudi naknada imaju slobodu da dosuđuju iznose koji – iako su niži od iznosa koje Sud dosuđuje – nisu nerazumni“. Analizirajući konkretne iznose koji su dosuđeni podnosiocima, ESLJP je utrdio da su „ovi iznosi značajno niži u poređenju sa iznosima koje taj Sud dodeljuje, te da se ne mogu smatrati dovoljnim. Sud je prema tome zaključio da se ni za jednog podnosioca predstavke ne može smatrati da je izgubio status žrtve u okviru značenja člana 34 Konvencije“.

Najnovija presuda *Hrustić i drugi protiv Srbije* od 9. januara 2018. godine i još dve predstavke samo potvrđuje prethodno ustanovljenu praksu ESLJP.

ZAKON O ZAŠTITI PRAVA NA SUĐENJE U RAZUMNOM ROKU – CILJ, MERILA I PRAVNA SREDSTVA KAO NAČIN ZAŠTITE

Cilj Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku jeste da se strankama omogući delotvorno, adekvatno i dostupno pravno sredstvo radi zaštite prava na suđenje u razumnom roku, kako do povrede ovog prava uopšte ne bi ni došlo,¹⁹⁷ čime bi u skladu sa principom supsidijarnosti bila zaštićena prava koja jemči EKLJP. Ostvarivanjem svrhe Zakona postiglo bi se i smanjenje broja predstavki naših građana pred ESLJP protiv Srbije. S obzirom da EKLJP predviđa da se pritužba ESLJP može podneti tek kada stranka iscrpi sva dostupna pravna sredstva u skladu sa nacionalnim pravom, to znači da stranke imaju obavezu da iskoriste takva sredstva. Ukoliko takva sredstva ne postoje, predstavka se može podneti direktno ESLJP.

Pravo na zaštitu prava na suđenje u razumnom roku imaju svi učesnici u sudskom postupku, dakle u parničnim i izvršnim stvarima, svi učesnici u postupcima koji se vode po zakonu o vanparničnom postupku, oštećeni u krivičnom postupku, privatni tužilac i oštećeni kao tužilac, ukoliko su istakli imovinski zahtev.¹⁹⁸

197 Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, član 1.

198 Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, član 2.

Činjenice i okolnosti koje sud ceni u postupku po pravnim sredstvima kojima se štiti pravo na suđenje u razumnom roku, prilikom utvrđivanja da li je pravo stranke povređeno, odnose se na predmet suđenja, pre svega složenost činjeničnih i pravnih pitanja, celokupno trajanje postupka i postupanje suda, javnog tužilaštva ili drugog državnog organa, značaj predmeta suđenja ili istrage za stranku, ponašanje stranaka tokom postupka, posebno poštovanje procesnih prava i obaveza, zatim poštovanje redosleda rešavanja predmeta i zakonskih rokova za zakazivanje ročišta i glavnog pretresa i izradu odluka.¹⁹⁹ Sud na osnovu navedenih merila, ali i svih okolnosti konkretnog slučaja, odlučuje da li je došlo do povrede prava na suđenje u razumnom roku. **Merila** su preuzeta iz prakse ESLJP²⁰⁰.

Navedena merila za ocenu trajanja suđenja u razumnom roku primenjuju predsednici sudova kada odlučuju o prigovorima i žalbama stranaka.²⁰¹ Ovih merila dužno je da se pridržava i Pravobranilaštvo pri određivanju visine novčanog obeštećenja²⁰² i sud kada primi tužbu stranke za naknadu imovinske štete.²⁰³ Pravobranilaštvo i sudovi vezani su odlukama predsednika sudova kojima je utvrđena povreda prava stranke na suđenje u razumnom roku, ali su nezavisni u određivanju načina pravičnog zadovoljenja i određivanja visine obeštećenja, pri čemu su dužni da primenjuju kriterijume za ocenu suđenja u razumnom roku.

Zakon predviđa **tri pravna sredstva** radi zaštite ovog prava: **prigovor, žalbu i zahtev za pravično zadovoljenje**.²⁰⁴ Prigovor i žalba predstavljaju sredstva za ubrzanje sudskog postupka, dok pravično zadovoljenje strankama treba da pruži satisfakciju, ukoliko je utvrđeno da je do povrede prava i došlo. Ostvarivanje prava na pravično zadovoljenje uslovljeno je zahtevom da stranka prethodno iskoristi pravna sredstva za ubrzanje postupka, odnosno prigovor i žalbu.

PRIGOVOR I ŽALBA KAO SREDSTVA ZA UBRZANJE POSTUPKA

Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku propisao je zajednička pravila za prigovor i žalbu, i to: da se podnose do okončanja postupka, da se odlukom o prigovoru ili žalbi ne sme uticati na činjenična i pravna

199 Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, član 4.

200 Presuda *Fridlender protiv Francuske* (videti gore u napomeni br. 138).

201 Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, čl. 10 i 18.

202 Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, član 30 став 2.

203 Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, član 31 став 2.

204 Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, član 3.

pitanja koja su predmet suđenja ili istrage i da odluka o prigovoru ili žalbi mora biti obrazložena.²⁰⁵

Prigovor se podnosi sudu koji vodi postupak, odnosno sudu pred kojim se vodi postupak, a o prigovoru odlučuje predsednik suda u roku od dva meseca od dana prijema prigovora.

Na ovaj postupak shodno se primenjuju pravila o vanparničnom postupku, po prirodi je hitan i ima prvenstvo u odlučivanju.²⁰⁶ Ukoliko predsednik suda prigovor ne odbaci ili ne odbije bez ispitnog postupka, on sprovodi ispitni postupak, proučava izveštaj i spise predmeta i odlučuje o prigovoru rešenjem, primenjujući merila za ocenu trajanja suđenja u razumnom roku iz člana 4 Zakona.

Stranka ima pravo na žalbu u slučajevima, iz razloga i u rokovima propisanim Zakonom²⁰⁷ predsedniku suda koji je o prigovoru odlučivao, a koji odmah žalbu i spise predmeta dostavlja predsedniku neposredno višeg suda radi odlučivanja. Predsednik neposredno višeg suda o žalbi odlučuje bez ispitnog postupka ili nakon sprovedenog ispitnog postupka, u roku od 30 dana od dana prijema žalbe.

ZAHTEV ZA PRAVIČNO ZADOVOLJENJE

Osim propisivanja mehanizma za ubrzanje sudskog postupka, na osnovu odredbi Zakona, stranke stiču i pravo na pravično zadovoljenje zbog odugovlačenja postupka.

Stranka stiče pravo da podnese zahtev za pravično zadovoljenje kada je njen prigovor usvojen, a nije podnela žalbu; kada je žalba stranke odbijena i potvrđeno prvostepeno rešenje o usvajanju prigovora i kada je žalba usvojena.²⁰⁸

Pravično zadovoljenje može biti:²⁰⁹

- Pravo na isplatu novčanog obeštećenja za neimovinsku štetu;
- Pravo na objavljivanje pismene izjave Pravobranilaštva kojom se utvrđuje da je stranci bilo povređeno pravo na suđenje u razumnom roku, i

205 Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, član 5.

206 Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, član 7.

207 Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, član 14.

208 Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, član 22.

209 Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, član 23.

- Pravo na objavljivanje presude kojom se utvrđuje da je stranci bilo povređeno pravo na suđenje u razumnom roku.

Zakonodavac je propisao nadležnost Pravobranilaštva da rešava o zahtevima stranaka za pravično zadovoljenje, odnosno da pokuša da se sa strankom sporazume i zaključi vansudsko poravnanje koje ima snagu izvršne isprave.²¹⁰ Stranka u roku od šest meseci od sticanja prava na pravično zadovoljenje može da se obrati Državnom pravobranilaštvu sa predlogom za poravnanje i zahteva bilo isplatu novčanog obeštećenja ili izdavanje i objavljivanje pismene izjave Državnog pravobranilaštva kojom se utvrđuje da je stranci bilo povređeno pravo na suđenje u razumnom roku, ili zahteva i jedno i drugo.²¹¹ Ukoliko stranka ne podnese ovakav predlog za poravnanje ili ukoliko takvo poravnanje ne uspe, stranka može pravično zadovoljenje da zahteva tužbom protiv Republike Srbije, u roku od godinu dana od kada je stekla to pravo.²¹² Pokušaj poravnanja pred Državnim pravobranilaštvom nije uslov za podnošenje tužbe za pravično zadovoljenje sudu.

Prilikom određivanja visine obeštećenja, odnosno visine naknade za neimovinsku štetu zbog povrede prava na suđenje u razumnom roku, Pravobranilaštvo i sudovi su vezani Zakonom, te priznaju obeštećenje u iznosu od 300 do 3.000 evra, u dinarskoj protivvrednosti na dan isplate prema srednjem kursu Narodne banke Srbije.²¹³ Sredstva se obezbeđuju iz budžeta Republike Srbije. Pravobranilaštvo i sudovi primenjuju merila iz Zakona za ocenu suđenja u razumnom roku, a novčano zadovoljenje i njegova visina zavise od okolnosti svakog pojedinačnog slučaja.

Smisao zaštite prava na suđenje u razumnom roku ustanovljene Zakonom jeste ubrzanje postupka, a ne, prvenstveno, dosuđenje novčanog iznosa srazmerno utvrđenoj povredi.

Stranka, pored pravičnog zadovoljenja, u istom roku, može da podnese i tužbu za imovinsku štetu protiv Republike Srbije, po pravilima Zakona o obligacionim odnosima, ako je takva šteta nastala usled povrede prava na suđenje u razumnom roku.

210 Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, član 24.

211 Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, član 24.

212 Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, član 26.

213 Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, član 30.

Zaključak

U skladu sa pozitivnim zakonskim okvirom, praksom ESLJP i Ustavnog suda, očekuje se da domaći sudovi izgrade svoju praksu kada je reč o određivanju visine naknade nematerijalne štete zbog povrede prava na suđenje u razumnom roku, kao i da usklade i ujednače postupanje po pravnim sredstvima za ubrzanje postupka, odnosno postupanje predsednika sudova prilikom odlučivanja o merama koje je potrebno preduzeti kako bi se postupak okončao u što kraćem roku.

Imajući u vidu praksu ESLJP prilikom utvrđivanja visine naknade nematerijalne štete, kao i odredbe Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, domaći sudovi su, prilikom utvrđivanja visine novčanog obeštećenja u slučajevima povrede prava na suđenje u razumnom roku dužni da uzimaju u obzir pravni sistem zemlje, standard života i ekonomske prilike kroz parametar ukupnog nacionalnog dohotka (BDP – Bruto domaći proizvod ili vrednost svih roba i usluga proizvedenih u zemlji tokom godine podeljena sa prosečnom populacijom za tu godinu). U predmetima u kojima je utvrđena povreda prava na suđenje u razumnom roku, dosuđivanje minimalnog iznosa bez uzimanja u obzir svih merila i činjenica može dovesti do toga da iste pritužbe ponovo budu razmatrane pred ESLJP.

ESLJP još nije razmatrao delotvornost zaštite ustanovljene Zakonom o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku. Ocena delotvornosti novih pravnih sredstava predviđenih navedenim Zakonom uticaće na razvoj dalje prakse ESLJP u pogledu pritužbi na povredu prava na suđenje u razumnom roku koje budu podnete protiv Srbije.

Da li će pravna sredstva predviđena Zakonom o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, kako sredstava za ubrzanje postupka, tako i sredstava pravičnog zadovoljenja – posebno u pogledu visine utvrđenih naknada, ESLJP oceniti kao delotvorna, ostaje da se vidi.

Kriterijumi i standardi utvrđeni u praksi Evropskog suda za ljudska prava, koji su prihvaćeni i u odlukama Ustavnog suda donetim po ustavnim žalbama, treba da budu osnov na kome će domaći sudovi graditi svoju praksu ujednačavajući postupanje po pravnim sredstvima za zaštitu prava na suđenje u razumnom roku, kako u pogledu mera za ubrzanje postupka, tako i u pogledu načina pravičnog zadovoljenja zbog utvrđene povrede prava na suđenje u razumnom roku. S obzirom na to da je smisao zaštite navedenog prava ne samo u ubrzanju i blagovremenom okončanju sudskih postupaka, već i u odgovarajućoj novčanoj satisfakciji zbog utvrđene povrede prava, poseban deo priručnika posvećen je naknadi štete i novijoj praksi Evropskog suda za ljudska prava koja se odnosi na to pitanje.

Ova publikacija će ostvariti svoju svrhu ako doprinese obogaćivanju znanja sudija u oblasti ljudskih prava, koje je od vitalnog značaja za njihovo poštovanje, unapređenje i delotvornu zaštitu.

www.coe.int/nationalimplementation

SRP

Savet Evrope je vodeća organizacija za ljudska prava na kontinentu. Ima 47 država članica od kojih su 28 članice Evropske unije. Sve zemlje članice Saveta Evrope potpisale su Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, sačinjenu u cilju zaštite ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Evropski sud za ljudska prava vrši nadzor nad primenom Konvencije u državama članicama.

Evropska unija je jedinstveno ekonomsko i političko partnerstvo 28 demokratskih evropskih zemalja. Njeni ciljevi su da za svojih 500 miliona građana obezbedi mir, prosperitet i slobodu u jednom pravičnijem i bezbednijem svetu. Kako bi se ovi ciljevi ostvarili, države članice Evropske unije ustanovile su tela koja rukovode Evropskom unijom i usvajaju zakonsku regulativu. Glavna tela su Evropski parlament (koji zastupa građane Evrope), Savet Evropske unije (koji predstavlja vlade država članica) i Evropska komisija (koja zastupa zajedničke interese Evropske unije).

www.coe.int

<http://europa.eu>

Horizontal Facility for Western Balkans and Turkey

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe